

ČASOPIS

ZA

ZGODOVINO IN NAŘODOPISJE.

Izdaja
Zgodovinsko društvo
v Mariboru.

Urejuje
Anton Kasper.

Maribor, 1914./15.
Čisto izdano.

Freisingensia.

Doneski k razlagi jezika brižinskih spomenikov od vseuč. profesorja
dr. R. Nachtigalla.¹

I. V uzmazi — v uzmaztue.

V besednem, žalibog maloobsežnem zakladu t. zv. brižinskih spomenikov, kakor znanó, najstarejšega spomenika slovanskega jezika, ob enem tudi najstarejšega slovanskega spomenika, pisanege z latinico (X.—XI. stol.), sté dve besedi še vedno nejasni, ali bolje rečeno, je njuná skupna korenska podlaga v kljub različnim poskúsom še nerazložena. Ti dve besedi sta v uzmazi v prvem (I 15) in v uzmaztue v tretjem (III 36) spomeniku. Pomen se da določiti iz konteksta in primerjanja z drugimi podobnimi spovednimi molitvami. Dotični mesti se glásita v brižinskih spomenikih: I 15. Bože milostivi, primi moju izpoved mojih grehov, ježe jesem stvoril zla: . . . ili v nepravdnej róte, ili lži, ili tatbe, ili zavisti, ili „v uzmazi, ili v ziniſtve“ . . . in III 36. Bogu vsemogočemu izpovede vse moje grehe . . . ježe jesem vede stvoril ili nevede . . . v spitnih rotah, v lžnih rečih, v tatbinah, „v zniſtve“, v lakomstve, v lihojedeni, v lihopiti, „v uzmaztve“ i vsem lihodjani. Med obema navedenima mestoma je brez dvoma očividna notranja zveza, posebno izrazito pa je prvo mesto s sledečim za „v uzmazi“ „v ziniſtve“, kar najbolje odgovarja raznim drugim spovednim obražcem. Takó se glasi v latinski formuli IX. stol.: „quod furavi; quod fornicavi; quod adulteravi.“ Staro-

¹ V prvem članku podana razlaga sega že nekaj let nazaj, ko sem še na Dunaju bral s slušatelji Koljcova (gl. v razpravi), objavlja pa se sedaj skupno z drugimi, ker se mi je bavliti sedaj v Gradcu s slušatelji z brižinskimi spomeniki.

cerkvenoslovanski glagolski molitvenik, t. zv. euchologium sinaiticum (izd. L. Geitler, Zagreb 1882), ki se dotika po svojem prvotno skupnem viru z brižinskimi spomeniki, ima na prvem mestu l. 68 a: **НПОКЕДАНЪ СЪ ПРЪКНС БОГОВЪ КЕСДЪРЪЖИТЕЛНО И ТЕБЪ ОТЪКЪ КСЕДЪ КЕПИСАМЪНЪХЪ МОИХЪ ГРЕХЪ, ИЖЕ . . . СЪГРЕШИХЪ . . . АНХОМЪ ЕДИНЪ И ПИТИСТЕВЪНЪ, ПРИСНО КЪНАДЪНЪ КЪ ВЪЖДЪ И ПРЪЖОПОДЪЛАНЪ . . . КЪ ТАТЪЛЪ** . . . a na drugem l. 72 a: **ГОСПОДИ БОЖЕ КЕСМОГЪНЪ, ТЕБЪ ЕДЪНЪ АЗЪ НЕПОКЕДЕНЪ КСЕДЪ МОИХЪ ГРЕХЪ . . . ЕЖЕ АЗЪ СЪКЕДЪ СЪГРЕШИХЪ, ЛЮБОМЪ СЪКЕДЪ . . . АНХО КАТЪКЪ И АТЪНЪ И КЪ ПОМЪШЕНЪНЪ (И) НЕПРАВЕДНЪ ПОУСТОИИ И ВЪЖДЪ . . .** Poslednja: molitev, iz evhologija je prevod starovisokoneške t. zv. sveto-emmeramske spovedne molitve, ki piše za **ВЪЖДЪ „hûrôno“** (prim. Vondrák, Archiv für slav. Philologie XVI in izdajo Frisinské památky). Tudi v neki homiliji učenca slovanskih apostolov Klementa, s katerega delom je tudi brižinska homilija (II. spomenik) v neki zvezi (prim. Vondrák, Studie z oboru církevněslovanského písemnictví. V Praze 1903 v „Rozpravah“ češke akademije), se nahaja prvemu mestu v evhologiju podobno **КЪ ВЪЖДЪ И ПРЪЖОПОДЪЛАНЪ**. Zanimivo je, da sledita isti besedi še v hrvaškem prevodu Trubarjevih Artikuli (1562) — bludu, preljubodejstvu — za Trubarjevo — šuštvu; prešuštvu. Po vsem rečenem ne more biti torej dvoma, da odgovarja „v uzmazi“ in „v uzmaztue“ steksl. **ВЪЖДЪ** f. ali **ВЪЖДЪ** m., lat. fornicatio, nem. Hurerei, sloven. v obče pohotnost, ali kakor se je enkrat govorilo, šuštvu. Druga beseda brižinskih spomenikov „v ziniſtve“ ali „v znieiſtve“ bi bila steksl. **ПРЪЖОПОДЪЛАНЪ**, lat. adulterium, nem. Ehebruch, sloven. denašnje prčešstvo (prim. Pleteršnikov slovar) ali starejše prešuštvo, o čemer hočemo še pozneje dalje govoriti. Pravilno razlago zadnje brižinske besede je podal ruski filolog Sreznevskij (gl. še doli) kot ***СЪННЪСТВО**, rus. соблазнение „Verfüh-

Geitler ima za **неправеднъ** vejico brez (и). Goranja varijanta se naslaja na stvnem. original: **meinsuertô entj luginô, kiridôno enti unrehterô vizusheitô, hûrôno . . .** (Vondrák, Fris. pam. 15).

rung" (prim. съничити въ страсти pronum esse, жена съничава *γυνή ἐστὶν ἐχόμενη* v Antiohovich pandektih XI. stol. in dr.). Pridevnik sničav. pozna po Pleteršniku še danes slovenščina v drugem prenesenem pomenu „neugierig“, „vorwitzig“. Toda ta beseda, njena etimologija in kako jo je treba brati v brižinskih spomenikih, nas tukaj dalje ne zanima, ko se nam gre predvsem za razlago prvih dveh.

Dosedanje razlage besed „v uzmaz“ in „v uzmaztuc“ so zlasti tri ter so objavljene v dosedanjih treh glavnih izdajah brižinskih spomenikov Köppena-Vostokova, Kopitarja in Vondráka. Prvi polni izdaji, ki je izšla l. 1827. v Petrogradu v P. J. Köppena Сборникъ словенскихъ памятниковъ, находящихся въ Россіи, je dodal znameniti ruski filolog A. H. Vostokov jezikovne opazke, ki jih je pozneje ponatisnil že gori omenjeni J. Sreznevskij v Филологическія наблюденія А. Х. Востокова (Petrograd 1865). V teh opazkah sprejema Vostokov Kopitarjev prevod obeh besed „intemperantia“ (v Wiener Jahrbücher 1822) ter skuša razlagati besedi iz korena smak, radi česar opozarja na znani Lindejev poljski besednjak pod besedo „smak“, nem. „Geschmack“ in na slov. besedo žmah (prim. še češ. šmak). Navedene tujke izvaja Miklošič iz stvnem. smac. Ne glede na grafične in formalne težkoče ni razlaga že zaradi pomena besede sprejemljiva, kakor smo videli gori. Opravičeno dvomljiva pa bi bila tudi starost tujke v slovenščini. Druga razlaga poteka od našega Kopitarja v njegovem za svojo dobo slavnem delu Glagolita Clozianus (Vindobonae 1836); kjer so, izdani in z opazkami opremljeni tudi brižinski spomeniki. Na str. XLIII. pravi Kopitar: „l. 15 uzmazie, n. accipimus pro peregrina voce, facta e phrasi germanica: ōz der māze, extra modum, tō ἐκπερὼν. Cf. III. 36. uzmaztvo, n.“ V dodanem latinskem prevodu spomenikov rabi že omenjeno „intemperantia“. Toda čeprav beremo že pri Trubarju in Krelju „nézmasen“ v pomenu nezmeren, se vpira tudi tej razlagi ne le pričakovani dokazani pomen, temveč tudi neverjetnost tvorbe in nahajanja take vrste germanizma za rano dobo X. stol., ne glede še na

težkoče, izvirajoče iz pisave brižinskih spomenikov, kaže, da pristno domačo besedno tvoritev. Nazadnje se je lotil tega vprašanja Vondrák v svoji novi kritični izdaji brižinskih spomenikov (Frisinské památky. V Praze 1896), kateri so pridejani tudi snimki z rokopisa, za kar moramo Vondráku izreči posebno hvalo kakor tudi za razjasnjenje zvez brižinskih spomenikov s steksl. in stvnem. spomeniki. Glede besed je Vondrák sicer iz že navedenih razlogov mnenja, da pomenita „fornicatio“, ali razlaga ju iz steksl. *clutenti* „coire“, „concum-bere“, torej kot smēs, smēstvo (v indeksu), kjer bi bil a zamenil ē pod vplivom Kopitarjevega germanizma. Ta domneva se zdi precej prisiljena ter je malo prepričevalna, da po vsem rečenem celo zelo neverjetna. Sicer pa s samo kritiko še ni nič opravljeno, dokler se ne najde prava razlaga, ki z evidenco odgovarja vsem bistvenim zahtevam. Taka razlaga pa napravi tudi nadaljno podrobno kritiko prejšnjih nepotrebno. Kar moremo v našem slučaju želei, je konstatiranje slovanskega korena in odgovarjajočih besed s pričakovanim pomenom. To hočem poskusiti v sledečem, preje pa se moram še ozreti na besedo prešuštvo, ki me je sploh navela, kakor upam, na pravi tir.

Beseda „prêšuštvo-prêšeštvo“ (Pleteršnik) se smatra za samoslovensko ter se tako isto razlaga na različne načine. Za Kopitarjevega časa se je izrekala filološka šala: „6^{tens} du sollst nicht übersechsten“ (Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar, str. 56, Archiv für slav. Philologie V 281). Miklošič je izvajal besedo iz korena šad kot „transgressio“. To je podrl p. Škrabec (Cvetje III 4 in IV 6), ki je opozoril na prvotno pisavo *z u*, iz katerega se je po znanem slovenskem glasovnem zakonu razvil reducirani samoglasnik, ki se v navadni pisavi piše *z e* (pr. pēs). Sicer pa išče p. Škrabec (Cvetje X 1) v besedi tujko, sestavljenko, podobno nem. Ehebruch, nekako domnevano Brichhiusche ali Brechhiusch, gotovo precej prisiljena razlaga. Možnost te razlage je tudi od-pala, ko je L. Pintar (Archiv für slav. Philologie XXVII, str.

315 sl.) navel več slučajev iz Trubarja z šušтво-prešušťvo, šušťvati-prešušťvati v pomenu „Unkeusehheit-Ehebruch“ itd. Pintar podava tudi novo razlago. Spočetka, pravi, je tudi on mislil na kakšno tujko iz nem. Sueht ali Zueht, slednjič pa se je odločil za izpeljavo iz ш о у т ъ m. „nugator“, t. j. „Flausenmacher“, „Schwadronneur“, po Pintarju „Lapp“, („verliebter Narr“). Meni se tudi ta razlaga ne dopada, ker je od nugare „Possen treiben“, „tändeln“ le precejšen skok do fornicare ali celo adulterare. Z druge strani Pintar sam priznava pri tej izpeljavi za prvotno prešustvo, kakor bogastvo iz bogat-stvo, kar pa ne odgovarja najstarejši pisavi. Škrabec je našel v Trubarjevi postili poleg več ko 20 primerov s š le tri s s, kar mu je pisna ali tisna pomota. Tudi v celi Dalmatinovi bibliji ni zasledil Škrabec niti jednega slučaja s s. Prezreti pa se nikakor ne smejo tudi besedne oblike brez t: prešušnik pri Trubarju, Dalmatinu (navadno), Megiserju in v dolenskem Dictionarium-u iz XVII. stol., prešuški rođ pri Trubarju, posebno pa še prešušiti (na prvem mestu), prešušnia in prešušenje pri Gutsmanu v pomenu „ehebrechen“ in „Ehebruch“. Ako pristavlja Pletteršnik k prešušiti znak vprašanja in pravi, da je nezanesljiva beseda, nima zato nobenega povoda, nego kvečjemu nerazumevanje besedinega postanka. Ravno zadnje besede se mi zde v zvezi z nekimi odgovarjajočimi ruskimi važne, vse skupaj pa do polne jasnosti odločilno za razbistrenje etimologije besede prešušťvo.

Nežni ruski lirik Koljčov (1809—1842), ki je pel svoje pesni popolnoma v duhu prostega naroda (rojen je bil v stepnem ozemlju v Voronežu), in ki se ni nikdar do konca izobrazil v književnem ruskem jeziku, pravi v pesni: Попа любви:

Ахъ, степь, ты степь зелёная,

Вы, пташечки пѣвучія,

Разнѣжили вы дѣвицу,

Отбили хлѣбъ у мельника!

У васъ весной присуха есть,

Сильный присухъ нашептанныхъ

Присуха pomeni tukaj, da navajam drugega nego sebe, po Ásbóthu (Russische Chrestomathie, Leipzig 1890) „das Anhexen einer Zuneigung für jemand; Liebeszauber“. Po največjem, tudi znanstveno vporabljenem rusko-nemškem besednjaku Pavlovskega (v 3. izd. Riga 1900) znači присушивать, присушать, присушить ne le „ein wenig, bis zu einem gewissen Masse trocknen“, temveč tudi „sich vor Liebe abhärten, grämen lassen“, oziroma „jemandem eine Neigung zu einer Person anhexen, jemanden in Liebe, Zuneigung zu einer Person schwächen lassen“. Присуха ali присуха je po Pavlovskem tedaj tudi „das Anhexen einer Zuneigung für jemanden; die Urheberin (die Ursache) des Kummers, des Schwachtens (vor Liebe, Anhänglichkeit), das Zaubermittel zum Anhexen einer Zuneigung, Liebesmittel“. Z ozirom na to mislim ne more biti nobenega dvoma, da je tudi slovensko prešušiti Gutm. „ehebrechen“, prešušenje Gutm. „Ehebruch“, prešušnik Trub., Dalm., Meg., Dict. in dalje navadno prešušstvo „Ehebruch“ popolnoma istega izvira. Vsi poznamo navidezno novejši izraz sušica za žalostno bolezen „Auszehrung“, „Schwindsucht“. Š na početku korena mesto s (korén suh-) je ne le lahko razlagati fonetično vsled sledečega -uš- potem asimilacije preko zloga (t. zv. Fernassimilation), temveč je še zlasti mogoč radi tega, ker se je pri rabi besede v tako pregnantnem pomenu najbrže že zdavnaj izgubila notranja psihološka zveza s pojmom „sušenja“. Sicer pa se nahaja v slovenskih narečjih tudi pri besedi suša asimilacijski izgovor šušā (kakor mi je med dr. n. pr. povedal slušatelj iz Nevelj na Gorenjskem). Jednake asimilacije navaja Pintar čvīček za cvīček, žvižgati za zvižgati itd. (druge jednake primere v slovanskih jezikih prim. n. pr. v Vondrákovi Vergleichende slav. Grammatik 1383 sl.). Ako se nahaja tu in tam bolj porredkoma v protestantovski literaturi tudi s za drugi š iz -h-, tedaj ni treba ravno po Škrabcu misliti na „pisno ali tisno pomoto“, temveč zopet na glasoslovno asimilacijo -š(h)st-, kakor imajo n. pr. sedanji ogrski Slovenci prorostvo za občeslovensko proroštvo iz proročstvo. Take stvari so v jeziku večkrat

nekaki fluidum, pojavljajoč se v izgovoru sedaj tako, sedaj drugače, sicer bi sploh ne mogli razložiti včasih živopisnosti raznih v jeziku se nahajajočih glasovnih dublet. Dodati mi je še morebiti pripominjo o prefiksu *prě-* v slovenščini. Ruski prefiks *pri-* je popolnoma razumljiv. Tako isto razumljiv pa postane slovenski prefiks *prě-* gléde na rabo pri Trubarju šušstvo-prešušstvo. S *prě-* se, kakor znano, izraža neka višja stopnja, pr. čistost-prečistost. Poučno je v tem pogledu eksl. *попелъ* proti *прече*. To je torej to isto, kar pri Trubarju šušstvo-prešušstvo (gl. gori). Iz vsega rečenega pa sledi, da je tedaj naše prešušstvo res Gutsmanovo prešušenje, ruski v boljše prvotnem pomenu *прече*, t. j. notranje pasivno in aktivno živčevno izsušenje vsled tajn, ki se krijejo za fiziološkim pojavom t. zv. ljubežni, posebno še pretirano prevratne. Nekdanji moj prijatelj, avstrijski dragoman albanec dr. Pekmezi bi mi mogel to potrditi iz skupnega osebnega opazovanja pri nekem znanstveno zelo nadebudnem macedoncu, ki ga je na zapadu skoro da ne požrla zapadna psevdokultura s svojimi senčnimi stranmi. To ve tudi fiziolog-medicinec.

Oborožen s spoznanjem etimologije o prešuštvu, se vračam k svoji tukajšnji glavni nalogi nove razlage brižinskih besed „v n z m a z i“ in „v n z m a z t u e“. Ako slovanski filolog mirno premotri vse možnosti, ki se nudijo iz pisave brižinskih spomenikov, tedaj more po mojem mnenju zlasti obstati pri korenu *smag-*. In v istini ne eksistira samo tak, ampak nahajajo se tudi besedotvoritve iz njega, ki podajajo popolno paralelo k gori opisanim izpeljavam iz korena *suh-*. Da to dokažem, hočem najprej sledovati besede z obče slovanskim korenem *smag-* v raznih slovanskih jezikih. Najbližja nam je naša slovenščina. Po Pletersniku pomeni *smāgniti* „vor Sehnsucht verschmachten“, *smāgljiv* „gierig, voll Verlangen“, *smāgati* „rösten“ (posebno lan „den Flachs zum Rösten ausbreiten“), *smāga f.* „das Rösten“ in „gebräunte Hautfarbe“ (pač vsled solnca, radi česar ni na mestu vpraševalni znak, kakor bomo videli iz drugih slovanskih jezikov). Karadžić in po njem tudi Iveković-

Brož, poznata samo smāgnuti „dunkel werden“, „obfuscari“ in osmāgnuti „sengen“, „amburo“. Za to pa imajo starejši srbsko-hrvaški leksikografi iz Dalmacije in Istrije glagol smagnuti v pomenu kakor Pleteršnik. Prim. Della Bella (1728) smagnuti „spasimare“, „admodum cupere“, a pod „bramate desiderare“ navaja Palmotića „vīk ne hlēpi, i nē smāgħni“; Voltiggi (Istrijan, 1803) smagnūti „spasimare“, „schmachten“; Stulli (Dubrovničan, 1806) smāgnūti „za ikojom stvarju“ „vehementer cupere aliquid“, „perditte aliquid amare“. Pri Mikalji in kajkavskih izdajateljih nisem našel besede. Tudi moj spošt. učitelj g. dvorni svetnik V. Jagić (Kajkavec) mi ni vedel sporočiti kakega izraza za kajkavsko ozemlje. Tako isto se zdi ga nimajo Bolgari (n. pri besednjaka Gerova in Miladinova). Cerkvena slovenščina ima po Miklošiču (Lexicon palaeoslov.) le смагъ „fuseus“, посямгъхъ „adustum“, fuseum esse.“ Pač pa je pogosto nahajati v zapadnih in severo-vzhodnih slovanskih jezikih in to tudi še v drugih izpeljavah in prvotnih pomenih. Najbolje zanimivo je starorusko смага (gl. Срезневскій, Материалы для словаря древне-русскаго языка) = 1. огонь, пламя; 2. сухость, жаръ (большенное состояніе тѣла, нѣ пр. на губахъ смага падеть и тѣло все загорится и въ лицѣ огонь явится); посмагъ = сухарь („Zwieback“) in смягнуть = сохнутъ. Tako isto je v maloruskem in ukrajinskem jeziku (prim. slovar Grinčenka) смага »сухость губъ, воспалительный налетъ на губахъ отъ жажды и труда«, смягнути »1. жариться на солнцѣ, 2. загорать (отъ солнца), 3. сохнутъ, запекаться«, смажити »жарить«, смаглюватий »о беременной женщины съ пятнами на лицѣ.« Iz tega se že vidi zanimajoči nas pomen „notranje žganje in s tem zvezano sušenje“. To isto potrjujejo tudi zapadno slovanski jeziki, pri čemer dela češčina most, kakor v mnogem drugem, k sosedni južni slovanščini, kar je brez dvoma tudi važno pri pojmovanju izraza v brižinskih spomenikih, ki ni neposredno tudi starocerkvenoslovanski. V češčini (Kott) je sma-ha staro „Brand“, „Feuer“, smahnouti „dörren“, ali tudi kakor v slovenščini in južno-zapadni srbo-hrvaščini „schmachten“,

smažiti „rösten“. V poljščini opisuje Linde smażyć się = głowę sobie suszyć „sich den Kopf brechen“, „sich quälen“; Karłowicz (Słownik gwar polskich) pa pozna smaga „suchość w ustach“, tedaj tako, kakor maloruščina in velikoruščina. V sorbsčini je smahnyć-smagnuś „verbrannt werden“, dörren“, smaha-smaga „Sonnenbräune-Brache“. Po tem takem je prvotni pomen obče-slovanskega korena smag- „izpeči“, „izsušiti“, v prenesenem pomenu najbolj zapadnih in jugozapadnih Slovanov tudi „strastno zaželeť“, odgovarjajoč nem. schmachten (po Weiganda-Hirta nem. besednjaku „Verlangen bis zum Schwinden der Kräfte empfinden“), ki ima najbrže isti prvotni koren, čeprav ga ne podajajo jasno nemški etimološki slovarji, ki lahko dobe, kakor bomo videli, še v drugem podobnem slučaju pouk v slovanskih jezikih. Vse navedeno, pomen izpeljav iz korena smag- in popolno paralelni razvitek besed iz korena suh-, pa nam po mojem mnenju daje polno pravo z ozirom na brižinski besedi „v uzmazi“ in „v uzmaztve“ prihajati do zaključka, da imamo tu neke vrste sinonim k slovenskemu šušťvo-preušťvo, in da nam je treba torej iskati v omenjenih besedah izpeljave in oblike iz korena smag- s pomenom, kakor smo označili v početku in kakor priča novo-slovensko šušťvo-preušťvo. Po pisavi v spomenikih bi se moglo misliti še na prefiks *кхъ-* kakor n. pr. v vžgati in pod. (tedaj concupiscere proti prostemu cupere). Sicer se nahaja po Dalju (3. izdaja Baudouina) v ruščini na zapadu in v smolenski guberniji (torej beloruščini) jednako poljščini tudi *усмажить* — *usmażyć* „изжарить“. Važnejše vprašanje pa je, kakšna je bila nominalna osnova obeh besed. Pri „v uzmaztve“ ne more biti dvoma, da je moralo biti prvotno *кхъ-смажьство*, tedaj v jeziku brižinskih spomenikov „v ysmastve“, ker nimamo niti v prvem, niti v tretjem slučaju, da bi z označeval šumevec ž. Bila bi torej to asimilacija, kakor jo poznajo ogrski Slovenci, staročeščina, češka narečja (prim. praský za književno pražský, Vondrák, Vergl. slav. Gramm. 381), pa tudi starocer-kvenoslovanščina (n. pr. *кхъство* iz *кхъжьство* Mar., Zogr. itd.).

Iz tega bi se pa hotelo sklepati tudi za prvo mesto „v uzmaži“, da je *z* res *z* iz *g* pred palatalnim lokalnim končajem *ě* od besede „vsmaga“. Ker pa beremo *i*, moramo ali sklepati na pisno pomoto vsled prejšnega „zavizti“, ali pa moramo videti pisмено pomoto v *z* mesto *f* za šuměvec *ž*, kar bi bilo tako isto mogoče, ker slede kar trije *z* neposredno pred tem. V zadnjem slučaju bi bil substantiv ali *вѣз-чума* f. ali pa tudi *вѣз-чумѣ* (prim. lokale *k-mě* v III. spomeniku samo *z i*). To je jedina težkoča pri vsej razlagi. Zdi se mi pa, da je lažje predpolagati pisno pomoto pri *z* nego pri *i* (prim. v II. spomeniku diniznega *z z* za šuměvec *š*); tudi je več predhodnih istih znakov. Zato se za sebe odločam za neutrum *вѣзмаžъ* je = *вѣзмаžство* (*vismastvo*) v tretjem spomeniku. Te besedne tvorbe so pozneje, kakor je videti, izginile iz jezika in nadomestile so jih tvorbe iz korena *suh-*, prvim povsem po sliki in rabi sinonimne.

Navedena razlaga besed v brižinskih spomenikih pa ima lepo paralelo tudi še v nemškem jeziku. Po Klugejevem etimološkem in Weiganda-Hirta nemškem slovarju je nem. *Brunst* izvajati iz *brennen*; kakor n. pr. *Kunst* iz *kennen*. Srvnem. *brunst* f. pomeni „Brand“, „Glut“, „Hitze“, potem pa tudi „verzehrendes Feuer, innere Glut, Hitze im Menschen, Heftigkeit des Geschlechtstriebes“. Ako se po Lessingu zlasti v novejši dobi misli pri „Brunst“ na „brummen“, tedaj to zlasti z ozirom na slovanske paralele popolnoma odpade. Prim. n. pr. še fraze „brennen vor Begierde“, „vom Feuer der Leidenschaft verzehrt werden“ in pod. Notranje kopnjenje in žetenje ter skrbi se v slovanskih jezikih tudi še sicer izražajo z glagoli s prvotnim pomenom „peči“: prim. češ. *prahnouti*, polj. *pragnienie* s korenom kakor v sloven. *pražiti*, s.-hrv. *pržiti*; steksl. (in sicer) *nechitica* „sollicitum esse“, „affligi“, „curae esse“ Mikl. in pod. Seveda niso vsi taki slučaji doveli do izpeljav s tako prenesenim pomenom kakor šušstvo in smaga. Zdi se, da je bilo pri tem bistveno opazovanje fiziološke vrste pečenja in sušenja. Z druge strani pa je zajemal jezik, razume se, pri po-

dobnih semazioloških tvorbah tudi še iz drugih psiholoških asociacij. Tako je sloven. pōhotnost in starejša hōt, hotnica „Kebswēib“, cksl. хот „desiderium“ in „meretrix“, češ. chot „Bräutigam-Braut“, mrus. хот „Begierde“ itd. sicer v zvezi z glagolom hotěti „wollen“, „verlangen“, ali prvotni koren tu najbrže nima več pomena „peči se v notranjosti“, temveč „pōseči po čem“ (prim. Berneker, Slav. etymol. Wörterbuch). Zveza bi bila tu n. pr. s s.-hrv. pohititi in uhvatiti. Dalje zasledovati še druge podobne izraze in njih prvotni izvir, ni tu moja naloga (mnog današnji izraz je pri tem po postanku in rabi mnogo ciničniši, nego oni stari, lepi, na realno-zdravem opazovanju sloneči); tako isto se nočem spuščati v razglabljanje prv. indoevropskega korena za naše smag- — saj je itak donesek narastel preko volje. Pač pa hočem h koncu izreči še jedno prošnjo na blagovoljne bralec, naj bi mi javili, ako kdo pozna v kakem živem slovenskem ali slovanskem narečju še kako drugo sem spadajočo izpeljanko iz korena smag-, razen teh, ki so bile omenjene tekom razprave. Določna beseda z istim določnim pomenom bi, če je še treba, potem končno za vselej rešila vsak spor.

Dodatek.

Izrečena želja se mi je preje izpolnila, nego sem mogel pričakovati. G. prof. Pivko, ki že mnogo let nabira gradivo o narečju sv. Marka na Spodnjem ptujskem polju, je bil tako ljubljiv, da me je opozoril, za kar se mu tu najljudniše zahvaljujem, da pomeni v omenjenem narečju smagati, posmagati trans. poleg drugega tudi naravnost „lutuere“, kar je gotovo v najbližji zvezi s „fornicari“. Drugi pomen glagola je po sporočilu prof. Pivka „bežati, in sicer pri tem nemirno sem in tje skakati,“ razven tega se govore še fraze s substantivom smago imeti (pri pretepu) „priti v škrpce, da je treba ubežati, prevzeti se strahu“ in „tān de (tam bođe) druiga smaga“, t. j. tam bo še huje, boš še v večji stiski. Pomen samostavnika smaga je treba tu pač zvezati z obēnim navadnim pomenom

„Hitze“, prim. nem. frazo „in der Hitze des Gefechtes.“ Drugi pomen glagola je pač sekundaren. K prejšnjemu se primerja sedaj lahko še prismegniti „prismoditi se (o rastlinah)“ v XI. letn. „Časopisa“ str. 164. iz brežiškega okraja. V podrobniši razbor prehoda in zveze pomenov se tu nočem in ne morem dalje spuščati. Konečno naj še omenim, da me je prof. Pivko opozoril še na izreko „jutr.“, ali predvsem „v Marburzi“ (n. pr. na Kozjaku), toda oba sva mnenja, da to ne more veljati že pri razlagi brižinske končnice „v uzmazi“.

Posestvo »Cest« v listini l. 1141 in njega lastniki.

Dr. Fr. Kovačič.

L. 1141, nekje meseca julija je solnograški nadškof Konrad I. (1120—1147) v Brežah na Koroškem v navzočnosti mnogih velikašev izdal listino naslednje vsebine: Uvodoma primerja cerkveno vladarstvo ženi-porodnici; če ta novorojenčka ne redi dan za dnevom z mlekom, ampak ga siloma odstavi in mesto nežnosti uporablja strogost, si nakopa krivdo in otroka ugonobi, tako cerkveni predstojnik ne sme naglo in siloma, ampak stopnjema skušati doseči mir in red, zato je tudi on polagoma premagal mnogotere potežkoče ter sedaj z milobo, sedaj z ostrejšim postopanjem skušal doseči mir in poravnati razne prepire. Od svojih prednikov *Gebharda* in *Tiemona* blaženega spomina je podedoval spor, o katerem je dolgo razmišljal. Mejni grof *Starhand* namreč in njegov brat *Werigand* ter slednjega hči Hema s svojim možem Wolfradom so dolgo silili vanj, ter si lastili posestvo »Cest«, drugi so pa nasprotno zagotavljali, da to posestvo spada k njegovi gosposčini. Dolgo je o tem razmišljal ter imel mnogo in velikih posvetovanj. Ko je umrl mejni grof in njegov brat, je hči Hema s svojim možem še bolj pritiskala, a prijatelji so ju pregovorili, da sta se nad

ostanki sv. Ruperta brezpogojno odpovedala temu posestvu. Toda z ozirom na tako odličnega velikaša, ki ga je sam vzgojil, in z ozirom na gospo, odlično po svoji nravi in visokem rodu, so vsi njegovi bili edini v tem, da se ta odpoved ne sme pustiti brez nagrade. Posvetovavši se z Wolfradom in njegovo ženo, se je nadškof odločil, odstopiti jima 100 kmetij, ki niso bile del njegove gosposčine, ampak pridarovanč, kakor hitro bo katera prosta vsled smrti njegovih slobodnjakov. Te kmetije so bile med kraji „Duri, Cerwalt, Hartberg, Lowenzen“. Če se jima rodi sin, bo po običaju podedoval po starših te kmetije, če pa hči, jih bo imela le do svoje smrti, potem se morajo vrniti cerkvi. Če bi smrt preprečila, da bi ne mogel tega izvršiti, je dolžen to izpolniti njegov naslednik. Za pričo je podpisan na prvem mestu krški škof Roman in 14 drugih velikašev.

Listina vsebuje več zamotanih in za našo zgodovino važnih vprašanj: Pred vsem: *kje nam je iskati posestvo »Cezt«? Katere so njegove meje? Kako je prišlo do spora s solnograškimi nadškofi radi tega posestva?*

Iz 11. in 12. stoletja imamo sploh malo virov za zgodovino naše Spodnje Štajerske, tem važnejši so oni redki, ki so se nam ohranili. Tu ne gre le za kako suhoparno ime tega ali onega kraja, ampak historična topografija nam mnogokrat odkriva tudi precej politične in kulturne zgodovine.

1. Kje je iskati posestvo »Cezt«?

Ime „Cezt“ se omenja le v tej listini in v nobeni drugi; kolikor jih je doslej znanih. Naravno je, da nam je v starih listinah omenjene kraje iskati pred vsem tam, kjer se je enako ali slično ime ohranilo do današnjega dne; ako se kakovost in lega kraja vjema z vsebino listine in z zgodovinskimi okoliščinami, tedaj je več ali manj gotovo, da smo zadeli istovetnost kraja.

Krajevnih imen „Ceste“ pozna štajerski krajevni repertorij petero: malo zaselje Ceste v krajni občini Št. Jurij ob južni železnici, Cesta v krajni občini Senovo pri Sevnici ob Savi,

Ceste pri Trbovljah, Ceste v nadžupniji Sv. Križa pri Rogaški Slatini in kraj Na Cestah² tik Rogatca. Iz razlogov, ki jih bomo razvili v tej razpravi, pridejo resno v poštev le *Ceste v nadžupniji Sv. Križa*. Od zgodovinarjev, ki so sploh prišli v dotiko s tem vprašanjem, nobeden ne stavi l. 1141. imenovanih Cest drugam, kakor v svetokrižko nadžupnijo, nejasne so jim le mejne točke, zlasti „Wibestein.“

Tangl v svoji razpravi „Über den angeblichen Markgrafen Poppo, Starchand von Soune“ (Mitteilungen des hist. Vereines f. St. IV, str. 154) odločno pravi: „Der Name jener, wie es scheint, einstens großen Herrschaft hat sich noch in dem Namen der zur ehemaligen Herrschaft Windisch-Landsberg und zur Pfarre Heiligen Kreuz am Sauerbrunnen bei Rohitsch im Cillier Kreise gehörigen Gemeinde Zesta, windisch Zeste erhalten.“ Ni znano, kak razlog je napotil Orožna, da je iz Tanglove razprave pač povzel poročilo o prepiru z nadškofom Konradom radi posestva Ceste, Tanglovo trditev pa, da so te Ceste v nadžupniji Sv. Križa, je znižal na skeptični „morda“ (vielleicht).³ Zahn je v svojem krajevnem repertoriju pomotoma zamenjal Ceste v križevski nadžupniji s Cestami pri Rogatcu. Kraj „an der Strassen“, ki se omenja okoli l. 1500, stoji jugozahodno od Sv. Križa, kakor je prav, dočim, Cezt l. 1141. išče jugovzhodno od Rogatea, v resnici pa so to svetokrižke Ceste,⁴ ker ni verjetno, da bi bil v listini naznačen kraj „na Cestah“ izpodrinil starodavni Roas-Rogatec, ki se izrečno imenuje kot last krške cerkve l. 1130.

Če si na podlagi listine natančneje ogledamo meje tega posestva, govori vse za to, da se je sporno posestvo „Cezt“ raz-

¹ Ceste tvorijo z Velikimi Rodnami eno katastrálno občino, Rodne obsegajo 154 hektarjev, Ceste pa 147 hektarjev zemljišča, Rodne imajo 69 hiš, Ceste pa 51; s Cestami so združeni kraji: Gornje Nezbiše, Plat in Vrhovnica.

² Ceste in Na Cestah pri Rogatcu spadajo v krajno in katastrálno občino trg Rogatec.

³ Das Dekanat Rohitsch str. 84.

⁴ Ortsnamenbuch ad. voe. Zeste in Ceste.

tezalo po prastari nadžupniji Sv. Križa. Listina označuje meje tako-le:

„... *prediumque Cezt istis terminis signatum, Wibestein et fonte marmoreo lapide signato usque ad crepidinem montis suum esse dixerunt.*“

V listinah so meje večkrat le površno označene, mnogokrat je povedano le ime kraja, kjer je ležalo posestvo, včasih izostane tudi to in se listina zadovolji z nedoločenim „*quoddam predium*“. V 10., 11. in deloma še v 12. stoletju izdajanje listin sploh ni bilo priljubljeno. Če se je že izdala listina, je služila le za dokaz, da je dotično posestvo last tega ali onega gospodarja, pri natančnejši določitvi mej je pa odločevala praksa in starodavna tradicija, v spornih slučajih izpovedi starih ljudi. Tako nam tudi za meje posestva Ceste podaja listina le glavne točke in te so: Wibestein, neki studenee, z marmornim kamenom označen in pa vznožje neke gore.¹ Kje nam je iskati „Wibestein“? Tangl kratko priznava, da mu je to neznano — „Wo Wibestein (recte Wibestein)... liege, ist mir nicht bekannt.“² Orožen, ki se je sicer natančneje pečal z zgodovino teh krajev, se tega vprašanja sploh ne dotika. Zahn je pa v očitni zadržki, trdeč, da je Wibestein poleg Rogaške Slatine in kakor v temi tipa sem in tje, navajajoč v svojem repertoriju z vprašajem in v oklepaju: „ob der Berg Janina? ob der Donati?“

Ta domneva je brez vsake podlage; da ni nobene etimološke zveze med Wibesteinom in Janino ali Donačko goró, je jasno, druge opore pa tudi ni.

Wibestein je očitno nemška zloženka od Wibe in stein, slično „wiberât“ — ženski nakit. Wibe ali wib je srednjevisokonemška oblika³ za sedanjó besedo Weib — žena ali v ljudski govorici baba, ki nekdanj ni imela zaničljivega pomena in ga tudi danes ponekod nima.

¹ V pisateljevi knjigi „Nadžupnija Sv. Križa pri Rogaški Slatini“ (Ljubljana 1914), str. 12. se je vrnila pomota „do vrha neke gore“, mesto do *vznožja*, ki pa za daljno izvajanje nima pomena.

² N. d. str. 154.

³ Ziemann, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*.

Pod pojmom „predium“ si ne smemo misliti navadno posestvo v današnjem pomenu, ampak veliko obsežno zemljišče, ki je presegalo celo današnja graščinska posestva, ki so v največ slučajih le drobci prvotnih velikih gospodarskih skupin. Zato se je tudi radi mej treba ogledati nekoliko dalje od onega kraja, po katerem ima posestvo svoje ime; na ta način bomo kmalu imeli zagonetni Wibestein!

Zahodno od Tinskega, v krajni občini Sv. Štefana je katastralna občina *Babna gora* s podružnico sv. Ane (iz 17. stoletja) in razvalinami starodavnega žusemskega gradu. Nekoliko vzhodno od Babne gore (tudi Babnega vrha) je vas *Babna brda* in povrh še imamo v isti katastralni občini vas in potok *Babno reko*. Babna gora se imenuje l. 1466 am Pabenberg, okoli l. 1490 pa v urbariju žusemske graščine Pambenberelch in Pabenwerkeh. V isti krajni občini kakor Babna gora in Babna brda je tudi vas Grobelee, ki se v urbariju krške škofije¹ iz konca 15. stoletja omenja kot mejna točka deželске sodnije v Podčetrtku. Odtod se odpira krasen razgled po hribovitem svetu do vznožja Boča in Plešivca. Če kdo poreče, da je Babna gora preveč oddaljena od Cest, je treba pomisliti, da je posestvo Ceste moralo biti jako obsežno. Nadškof je bil voljen dati zanj kar sto kmetij, a to je bila le nekaka odškodnina, ne zamemba, posestvo Ceste je bilo še več vredno. Tako obsežno posestvo se je seveda imenovalo po gotovem kraju, ki je bil gospodarsko središče ali drugače pomenljiv, sicer so se pa meje raztezale lahko več ur naokrog. Tako je n. pr. med l. 1041. in 1060 karantanski plemič Walfrid odstopil solnograškemu nadškofu Baldvinu svoje posestvo ob Sulmi, v kraju Kapla imenovanem kot odkupnino od desetine pri drugih posestvih. Kapla je na Remšniku, Sulma pa teče mimo Lipnice.² In v skoraj istočasni listini Karantanea Eppona se imenuje drugo posestvo *pri Kapli*

¹ V deželnem arhivu v Gradeu št. 1230, fol. 321; gl. Mell-Pirehegger, Steirische Gerichtsbeschreibungen str. 434.

² Kos, Gradivo III. št. 117.

blizu Sulme. Razdalja Babne gore od Ceste torej ne dela težave, ampak nasprotno podpira trditve, da je v Babni gori iskati mejnik Wibestein, ker le tako dobimo dovolj prostora za obsežno posestvo. Kak drug kraj z enakim imenom, ki bi bil v primerni bližini kakega kraja Ceste, iščemo zastonj po celem Štajerskem in Koroškem. Na Kranjskem pač imamo Babne gore in Cesto, toda ne v primerni bližini ter se zgodovinsko ne dajo spraviti v zvezo s solnograškimi nadškofi in drugimi lastniki vlastelinstva Ceste. Wibestein nam je torej iskati v Babni gori, kjer je pozneje nastal grad Žusem. Zanimivo je, da je še v 15. stoletju šla meja podčetrske deželske sodnije tik do vrat žusemskega gradu,² sploh so se na ozemlju Babne gore križale sodnijske meje sosednih graščin.

Kje je pa drug mejnik — „fonte marmoreo lapide signato“? Že Tangl je v omenjeni razpravi izrazil skromno mnenje („man erlaube mir die Vermuthung“), da utegne biti ta studenec *Slatina*. Navaja za to dvojni razlog, prvi ni veliko vreden: ker Ceste še sedaj spadajo k Sv. Križu pri Rogiški Slatini; drugi razlog je nekoliko boljši, dasi je le dokaz možnosti in verjetnosti, namreč da ni verjetno, da bi kakšenkoli navaden studenec bil označen z marmorjem, in je lahko mogoče, da je l. 1141. že bila znana Slatina. — Trstenjak smatra tudi ta studenec za Rog. Slatino.³

Tudi Zahn v repertoriju k I. zv. „Urkundenbuch“ str. 953 dostavlja k besedi fons . . . Heilquelle. Tega mnenja se je oprijel tudi pisatelj teh vrstic v knjigi „Nadžupnija Sv. Križa“, kjer se pa ni mogel spustiti v podrobno raziskavo tega vprašanja. G. prof. dr. Stegenšek je v oceni⁴ imenovane knjige odklonil to razlago, češ, „Slatinski izvirek je sploh izključen, ker leži

¹ Istotam št. 118.

² Mell-Pirchegger, Steirische Gerichtsbeschreibungen. str. 434. — Trstenjak (Werland de Graz str. 29) smatra Wibestein za prevod slovensk. Babni kamen v šmarskem okraju, a Bab. kamena tam ni, ampak B. gora.

³ Werland de Graz, V Celovec 1884, str. 29.

⁴ Voditelj 1915, str. 79.

ob vznožju hriba; po listini pa gre od studenca — mejnika do vznožja hriba meja, torej večja distanca.“ On podaja naslednjo razlago: „Verjetno je celo, da ležita studenec — mejnik na pobočju hriba. Posestvo. Cezt je z naslednjimi mejami opisano (istis terminis signatum): Prva točka je Wibestein, že po besedi neka višava, najbrž gradič, druga točka sta studenec — mejnik, tretja in četrta točka približno pravokotnega posestva pa ležita v eni črti — v vznožju hriba. Če bi ležal studenec v ravnini, bi ne bilo dovolj reči, da gre meja do hriba, zakaj v naši hriboviti deželi bi se zaman vprašali, do katerega hriba, in posestvo bi ne imelo zadostno opisanih mej (istis terminis signatum). Ako pa leži studenec na hribu, potem zadošča izraz, da gre meja od njega do vznožja hriba, in last Cezt je s kratkimi besedami popolnoma orisana. Po vsej verjetnosti se torej nahajata studenec — mejnik na pobočju hriba.“

A. če si stvar natančneje ogledamo, je ta razlaga ne samo „po vsej verjetnosti“, ampak prav gotovo nemogoča. Wibestein si naj predstavljamo kot višavo, oziroma gradič na višavi, studenec — mejnik pa ob pobočju hriba. Pomislimo si tedaj mejno črto od Wibesteina do studenca — mejnika, tedaj je to črta od vrha hriba do gotove točke ob pobočju, kjer sta studenec in marmornat kamen, potem pa dela mejo vznožje „hriba“, za pravo gore (usque ad crepidinem montis). Kje je potem štirikotna ploskev za posestvo? Če si Wibestein in studenec predstavljamo vrh gore, tedaj pač imamo pobočje gore do vznožja kot ploskev. Toda kje naj v tistih časih najdemo pobočje gore, ki bi dalo prostor za posestvo, vredno več kakor 100 kmetij? Ali naj bo to morda pobočje Boča ali Donačke gore? Za to bi pač nadškof ne dal 100 kmetij in bi se v takratnih časih ne bilo vredno prepirati pol stoletja za strmo, s šumo obraslo in težko dostopno pobočje. G. St. se spodtika dalje nad prevodom „z mramornatim kamenom obdan.“ V poljudni knjigi, kakor je „Nadžupnija Sv. Križa“, ni šlo za besedni prevod,

¹ Studenec — mejnik smatra za dva različna predmeta, zato dvojina,

ampak za misel, in misel, ki se nahaja v besedah „fonte marmoreo signato“ je dovolj izražena z besedami „z mramornatim kamenom obdan“, njegova razlaga pa zanaša v listino nekaj, česar tam ni. Poleg studenca bi naj stal „po koncu“ neki marmornat kamen kot znak (signum) ali mejnik. To je v nasprotju z besedilom listine, ki označuje kot mejnik studenec in ne kamen poleg studenca. Če bi bil marmornat kamen ob studencu veljal za mejnik, bi listina drugače govorila. Okoli l. 1240 je n. pr. Majnhard Goriški podaril admontskemu samostanu neko šumo, kateri so na eni strani označevali mejo s križem zaznamovani kameni — per lapides cruciatis¹ — ne morda cruce signatos ali pa cruces lapide signatas. L. 1225. se pa omenja kamen — mejnik, „lapis marginalis“, ki je bil vkopan ob razpotju, od tega kamena je šla meja do drugega kamena, ki je bil vkopan poleg Majnhardovega zida.² Slično, bi bilo v našem slučaju, če bi bil kamen poleg studenca mejnik: lapis marmoreus apud ali iuxta fontem. Fons marmoreo lapide signatus torej ne moreta biti dva ločena objekta. „Fons signatus“ je tudi bibličen izraz (Vis. pesem 4, 12), grški πηγή ἐσφραγισμένη, slovenska Wolfova izdaja ima „zapečaten studenec“, Lampe — Krök (v razlagi): zapečaten ali zaprt studenec, srbski prevod Vuka Karadžića ima „studenac zapečaćen“. Grška beseda σφραγισω pomeni zapečatiti pa tudi zapreti, zapečaten studenec je torej studenec, ki ni vsakomur pristopen, ampak je zaprt, dandanes bi rekli zaklenjen ali zadelan, nikakor pa „fons signatus“ ne more biti studenec, poleg katerega bi stalo kako znamenje in ga označevalo. „Fons marmoreo lapide signatus“ torej tudi ni studenec, ob katerem bi „po koncu stal“ marmornat kamen, ampak studenec z marmornatim kamenom zadelan, obdan, zaprt.

In kakšen bi mogel biti ta marmornat studenec? Če bi ta studenec stal kje ob vznožju južnega Pohorja, v bližini Konjic ali Zreč, bi ne bilo nič posebnega, ker je tam marmorja dovolj

¹ Zahn, U. B. II. str. 502.

² Istotam str. 324: usque ad alium lapidem marginalem, qui infossus est apud parietem Meinhardi...

in se celo ceste posipavajo z njim, ampak v Rogaški okolici ni nikjer marmorja. Gotovo nihče ni marmorja vlačil iz Pohorja sem, da bi tu ob studencu stal kot mejnik, ampak studenec je moral biti posebno znamenit, da so ga z marmorjem obdali. Opravičeno je torej mnenje, da utegne to biti slatinski studenec. Ali ni mogoče, da so slatinski izviri bili znani že v ranem srednjem veku in celo v rimski dobi? Ljudje, ki so od davnine bili nekako zrastle z zemljo, so dobro poznali njene lastnosti in darove, ki jih je ponujala. Cela dolina, ki se vleče do vznožja Gabernika proti sedanji Rogaški Slatini, se je nekdaj imenovala Slatina, tudi Sladka gora nima imena od sladkosti, ampak od bližnjih slatinskih virov. Prvotno slovensko ime je Nemec krivo razumel in prestavil s Süssen-berg; pod vplivom nemščine se je pa tudi v slovenskem imenu polagoma zabrisal prvotni pomen. Ko so čistili t. i. Rozalijin studenec, so v globini našli staro lešeno studenčno ograjo, znak, da so ljudje že zdavna poznali in rabili to vodo, pa je najbrž kaka elementarna nezgoda zasula studenec in so ga šele v 19. stoletju zopet odkrili¹. Okolica Rogaške Slatine v rimski dobi in v ranem srednjem veku ni bila morda kak divji, neobljuden, od sveta ločen kraj, ampak tod je šla rimska cesta in v bližini, okoli Pristave in Mestinja so se našli sledovi večje rimske naselbine. Res, čudno bi bilo, da bi takratni praktični ljudje ne bili spoznali dobrih lastnosti slatincev.

Iz vsega tega povzamemo naslednje: 1. Iz listine nikakor ne sledi, da bi studenec z marmornatim kamenom bil ob pobočju kakega hriba, še manj, da bi bil ob pobočju istega hriba, na katerem je bil Wibestein. 2. Mejniki niso bili ob studencu stoječ marmornat kamen; ampak studenec sam; z marmornatim kamenom obdan ali zaprt. 3. Ni izključeno, ampak celo verjetno, da se je v tem studencu zajemala zdravilna voda-slatina in zato je studenec bil vreden marmornate ograje. Mogoče je sicer tudi, da so porabili v srednjem veku kak marmornat ka-

¹ Janišcn, Topogr. Lexicon I, str. 779.

meñ: iz rimske dobe, a to na stvari ne menja nič, studenec je moral biti nekaj posebnega, da so ga z marmorjem zadelali.

Oglejmo si sedaj krajevne razmere, kam naj postavimo mejnik „fons. marmoreo lapide signatus“. Na podlagi listine si moramo meje posestva „Cezt“ predstavljati tako-le: Od Wibešteina gre mejna črta (seveda ne zračna; ampak naravna: potoki, vrhovi, steze itd.) do marmornatega studenca, s to črto nekako vzporedno pa dela mejo vznožje neke gore, tako je posestvo res imelo približno obliko štirikota. Ploskev med temi črtami mora biti dosta velika za tako razsežno posestvo in med te črte mora priti kraj Ceste, po katerem se je imenovalo celo posestvo.

Stare župnijske in deželškosodne meje nam v tem oziru dajejo le malo opore. Stara meja svetokriške župnije se je v dolini pri Zibiki sicer približala Babni gori, a tu je med cerkvijo sv. Jerneja in vasjo Zibika krenila čez hribovje proti jugu k Tinskemu potoku in potem po vrhu Rudnice ter ob potoku, ki teče iz Rudnice mimo napajališča podčetrtske graščine, k Sotli¹. Tukaj je šla ob Sotli starodavna rimska cesta, ki je prišla od Cest, ob cesti je sicer mogoč kak studenec, kjer so vozniki napajali živino, a ni verjetno, da bi tu stal marmornat studenec, ker bi se potem posestvo raztezalo do Sotle in listina bi gotovo označila kamen ob Sotli kot mejnik, ne pa studenec. Mejo deželške sodnije v Podčetrtku pa urbar kriške škofije iz konca 15. stoletja tako-le opisuje: meja je šla najprej ob Sotli navzgor do vasi „Guewin“—Nimno, za vasjo je ob cesti proti Sotli stal kamen in poleg kamena staro drevo, na drugo stran ceste, proti hribu, pa neka hruška. Tu je meja zapustila Sotlo in je šla čez hribovje do križa pri vasi Brestovec (zahodno od Sv. Križa, med Cestami in Sv. Križem). Med podčetrtsko mejo in Sotlo se je kakor rog vrnilo ozemlje rogaške ali strmolske deželške sodnije. Od vasi Brestovec je krenila meja v severni smeri čez Velike Rodne mimo sv.

¹ Orožen, Das Dekanat Rohitsch, str. 21-22.

Mohora do vasi Laše, potem v južni smeri mimo vasi Grličice, ki je nekdanj, pripomni urbar, tudi spadala pod sodnijo v Podčetrtku, dalje je šla proti Stranjam in po dolini proti cerkvi sv. Jerneja, kjer je čez vinograde in druge višave šla do Grobelc, ki so zahodno od Babne gore. Nadaljni tok meje ne spada semkaj. Vsekako je doslej opisana meja deželske sodnije v Podčetrtku šla po nekdanjem posestvu Ceste, a kak studenec kot mejnik se nikjer ne omenja.

Med mejo podčetrtske sodnije in med črto po vrhu Boča in Plešivca ter Donačke gore se je razprostirala strmolska ali rogaška sodnija, kakor jo opisuje prodajni akt zbelovske graščine iz l. 1588¹. Na severu na Gaberniku in ob vznožju cerkvice sv. Magdalene (sedaj sv. Rozalije) je strmolski sodni okraj mejil z zbelovskim, tu je bila tudi meja stare Savinjske marke.

V politični in sodni zaokrožitvi so se na tem ozemlju izvršile razne spremembe. Sv. Križ je ena najstarejših župnij, dočim sicer prastare župnije predstavljajo več ali manj tudi upravne in sodne enote, iščemo na ozemlju prvotne svetokriške župnije zastoj kako enotnost.

Najlažje si to razlagamo tako: vzhodni del prvotne svetokriške župnije, ozemlje današnje rogaške, št. florijanske župnije in Sv. Roka ob Sotli, v kotu med Donačko goro in Sotlo do njenega izvira je imel svoje upravno in sodno središče v Rogatcu (stari Roas), in se omenja izrecno v listini Lotarja III., s katero l. 1130 dne 18. oktobra potrdi krški cerkvi nekdanj Hemina posestva²; na zahodu je svetokriška župnija segala na ozemlje graščine Podčetrtek, severo-zahodni del stare župnije pa je zavzemal „praedium Cezt“.

To lastništvo je sicer bilo jako veliko in je z neke strani vablljivo, raztegniti ga tudi čez rogaško okolico, tako bi se obseg posestva Cezt kril z obsegom prvotne svetokriške nadžupnije, ki je obsegala tudi ozemlje sedanjih župnij v Ro-

¹ C. kr. nam. arhiv v Gradcu; Mell-Pirchegger n. d. str. 431—432.

² Monumenta Carinthiae I., str. 93—94.

gateu, Št. Florijan in Sv. Roku, rogaška graščina kot gospodarska in upravna enota pa bi se bila razvila šele pozneje. Vendar zoper to govore tehni razlogi. V Rogateu je gotovo bila že v rimskih časih znatnejša naselbina in tako je tudi v ranem srednjem veku nastalo tu nekako središče. Razen tega bi potem na vsak način delala jugovzhodno mejo posestva Ceste rečica Sotla; potem je pa nepojmljivo, da se kot mejna točka označuje studenec, katerega si ne moremo lahko misliti tik ob reki. Posestvo Ceste nam je torej omejiti le na severo-zahodni del stare svetokrižke nadžupnije.

Po l. 1141 izgine to posestvo kot samosvoja enota, očitno je bilo prideljeno krškim zajmom v Podčetrtku in v Rogateu. Nekak ostanek starega posestva je smatrati morda županijo (urad) Kostrevnico, ki jo je l. 1453. dne 13. junija celjski grof Friderik II. podelil novoustanovljenemu dominikanskemu samostanu Novikloster v Savinjski dolini¹. K tej županiji so spadali kraji: Predenča blizu Šmarja (7½ kmetij), Vodrež (8 kmetij) pri Čačavasi, Spodnji Gabernik (2 kmetiji, 1 dvorec in 3 travniki), Pod turnom (2 kmetiji), Gabrovec (4 kmetije, 1 dvorec), Hadozka ali Hadačz (9½ dvorcev, Ratanjska vés), 1 kmetija „pod cesto“, Vodula² (1 kmetija), Gornja Kostrevnica (1½ kmetije), Spodnja Kostrevnica (4½ kmetije); „zu Purk“ = najbrž gradišče, razvaline starega gradu na stmini severozahodno od cerkvice sv. Lenarta; kostrevniške podružnice; Koplanec (1 dvorec in njive, nekje v bližini Lemberga), Pólsine = Polžanska vās zahodno od Lemberga (6 kmetij s travniki), Čretvež (5 kmetij in travniki), Hrastovec (6 kmetij) na Boču pri podružnici sv. Marjete.

Če postavimo na Babno goro mejno točko Wibestein, marmornat studenec pa kam v bližino Rogaške Slatine, tedaj je med tema točkama lahko šla precej naravna meja ob Tinjskem in Mestinjskem potoku, potem ob Sotli do vasi Nimno,

¹ Muhar, VII., 394; Orožen, VII., 236.

² Ta Vodula je kraj v kostrevniški krajni občini.

kjer je poznejša sodnijska meja ločila podčetrtsko in rogaško ozemlje in potem v okolico današnje Slatine. Med tema dvema točkama je potem na severozahodno stran do vznožja Boča in Plešivea ter do mej stare zbelovske graščine dovolj prostora za veliko posestvo. Potem nam je razumljiv tudi sicer nedoločni izraz v listini — do vznožja gore — usque ad erepidinē montis. Vsekakor je imel pisatelj listine v mislih neko dobro znano goro, katere ni bilo treba natančneje imenovati. In to je v našem slučaju *Gora* per eminentiam sta v teh krajih Boč in Donačka gora. Če bi nam danes kdo razkazoval to posestvo iz kakega griča, bi tudi lahko rekel: to posestvo se razteza do *Gore*. Edino, kar dela težavo, je to, da mejo posestvu Ceste dela v listini vznožje gore, dočim je meja med celjsko mejno grofijo in t. i. ptujsko marko prišla do vznožja le v onem kotu, kjer je sedaj cerkev sv. Rozalije, sicer je pa šla po vrhu Boča, koder je šla tudi stara župnijska meja in deloma še dandanes. A tudi to se da razložiti. Drugo je meja obmejne grofije, ki je bila državna, upravna enota, in drugo meja zasebnega posestva, katerega dejanska vrednost je bila v obdelanem in rabljivem svetu. Dejanski se je posestvo raztezalo do vznožja gore. Vprašanje je tudi, so li bile sestavljave listine krajevne in mejne razmere dovolj znane, zakaj ravno ob tej meji so še pozneje bili večkrat prepiri med ptujskimi in celjskimi gospodi. Ker se je plodonosno posestvo res razprostiralo po gričih in dolinah do vznožja gore in je na eni strani tudi res ob vznožju mejilo s sosedi, se je v listini kaj lahko označilo vznožje gore kot meja brez ozira na državno mejo mejne grofije.

Če postavimo mejnik-studenec nekam v okolico današnje Slatine, za vznožje gore pa vzamemo vznožje Boča in Plešivea, imamo dovolj razdalje. Slatina je sicer ob vznožju hriba — Janine, a do Boča je še daleč. Med črto od Babne gore do Slatine in vznožjem „gore“ — Boča je prostora dovolj. Marsikaj nam še pojasni drugo vprašanje, kako je prišlo do prepira radi tega posestva s solnograškimi nadškofi?

2. Prepir radi posestva Ceste.

Izdajatelj listine l. 1141, nadškof Konrad nam sam poroča, da je ta prepir prevzel od svojih prednikov; nadškofa Gebharda (1060—1088) in Tiemona (1090—1101). Zato ima ta dolgotrajna pravda obširno zgodovinsko ozadje ter stoji v zvezi z bl. *Hemo Piljštanjsko*.

Po smrti soproga Viljema in dveh sinov Viljema in Hartviga so Hemi ostala ogromna posestva, ki so se razprostirala deloma po Savinjski dolini in pa med Sotlo, Savo in Savinjo. Najprej je ustanovila in bogato obdarovala nunski samostan v Krki na Koroškem, kjer je želela preživeti zadnje dneve svojega življenja. A od nje ustanovljen ženski samostan je kmalu po njeni smrti propadel, potem je nadškof Gebhard leta 1072 ustanovil mesto samostana krško škofijo, ter ji odkazal posestva, ki so bila namenjena samostanu. Svoja gornještajerska posestva ob Anži in v Paltentalu je istotako med l. 1041. do 1045¹ darovala solnograški cerkvi v ta namen, da se ondi ustanovi moški samostan. Ta posestva je nadškof Gebhard pomnožil deloma s skrbnim gospodarstvom, deloma z darili in strogim iztirjevanjem desetine od Slovencev ter s temi posestvi ustanovil in obdaroval admontski samostan. Svoja bogata darila je Hema storila še v življenju, a kakor navadno pri bogatih dediščinah, so tudi tu kmalu po njeni smrti nastale nejasnosti in pravde. O Heminih darilih nimamo niti ene popolnoma pristne listine, vse so ponarejene, a stvarno vendar resnične, ker se opirajo na pristne; toda za nas izgubljene viri. Prav to ponarjevanje listin nam spričuje hude pravde radi Heminih posestev, oziroma radi pravic, ki so si jih lastili krški škofje in kapitol napram solnograškemu nadškofu. Leta 1043 se pripisujejo kar tri listine, ki se nanašajo na Hemina darila. Prva je z dne 6. januarija² i. l. in je po Jaksehu ponarejena

¹ Kos, Gradivo III, št. 115.

² Gl. Jaksch, Monum. Car. I. uvod.

³ Zahn, U. B. I: 61; Jaksch, Monum. hist. duc. Carinth. I. 55, Kos, Gradivo III, št. 124.

med l. 1172—1176, toda v njej so nepristne le pritikline in opazke, ki se nanašajo na ustanovitev krške cerkve in samostana, a stvarno so tudi te pritikline resnične, le da imajo očitno namen; povdarjati, da je Hema ustanovila krško cerkev in samostan; vse drugo je v listini resnično, namreč, da je nadškof Balduin (1041—1060) podelil od Heme ustanovljenim cerkvam desetine, krstne in pogrebne — t. j. župnijske pravice, ona pa je njemu odstopila po svojem zastopniku Preslavu svoje posestvo v *Rajhenburgu* in v Adegliacco severno od Vidma na Furlanskem. Druga listina, ki se pripisuje l. 1043, se ne tiče našega predmeta¹, pač pa tretja, ki nosi datum 15. avgusta 1043. Ta dan je bila posvetitev nove cerkve v Krki in v navzočnosti nadškofa Balduina ter mnoge svetne in duhovne gospode je Hema po svojem zastopniku Preslavu med drugim podarila krški cerkvi poleg drugega *vse to, kar je imela v Savinjski dolini*. Izvzete so bile le štiri vasi: *Dramlje, Hotunje, Kameno*² in *Ponikva*, pa neko posestvo ob Savi, katero je bila že prej v neki pogodbi odstopila, namreč posestvo v *Rajhenburgu*. V tej listini je pa tudi naslednja določba: ako bi v krški cerkvi kdaj nehala služba božja ter bi nadškof ali kateri njegovih naslednikov hotel dati cerkvena posestva v zajem ali si jih prisvojiti za svojo rabo, *tedaj ima njen sorodnik Ašvin*³ pravico, za 15 penězov odkupiti od škofovske oblasti samostan z vsemi pritiklinami, pripomoči mu do prejšnje slobode in na novo vpeljati božjo službo. Ob enem Hema izjavi in potrdi pred pričami, da prepusti krški cerkvi vse, česar ne bi do smrti prav izrecno podelila komu drugemu. To listino je sicer po sodbi Jakschevi ponaredil krški kapelan Konrad l. 1170 ali 1171, a za podlago mu je služil neki pri-

¹ Gl. Kos, n. d. št. 125.

² V krajni občini Št. Jurij ob južni železnici.

³ Consanguineus eius Aschuin. Če se bere to ime po italijanskem izgovoru, je Askuin, kakor zgodovinarji navadno pišejo, tako tudi dr. Kos. Po našem mnenju se pa v tem imenu skriva slovensko ime Anže ali pa mu je korenika v staroslov. azkno - koža, usnje.

sten spis iz dobe nadškofa Balduina, zatoorej je stvarno resnično, kar listina poroča.

Iz te listine povzamemo naslednje, kar je za našo razpravo posebno važno: 1. Hema ni imela potomcev, pač pa sorodnika Ažvina, 2. temu podeli pravico, odkupiti samostan, če bi se ustanova odtujila svojemu namènu, 3. Hema si pridrži pravico, eventualno še komu drugemu kaj podariti, pred vsem še veda svojemu sorodniku, kateremu bi pač ne bilo vse eno, če bi Hema na vse strani delila svoje veliko bogastvo, njega pa prezrla. V tem bomo našli ključ, kako je prišlo do prepira radi posestva Ceste.

Listina nadškofa Balduina z dne 27. majnika leta 1045. vsebuje oporoko grofice Heme. Mesec dni pozneje, dne 29. junija istega leta, kakor se misli, je umrla Hema. Tudi ta listina je ponarejena in je nastala okoli l. 1200—1203. Ponarejevalec se je posluževal nepristne listine iz l. 1043. dne 15. avgusta, ker pa ima ta listina za podlago pristen vir, zato je tudi vsebina listine, ki obsega oporoko, stvarno resnična. Ko je Hema čutila, da se ji bliža smrt, je poklicala k sebi nadškofa Balduina ter mu s soglasjem svojega odvetnika grofa Ažvina in svojih feudnikov podarila vsa tista posestva, ki so jej še ostala po ustanovitvi ženskega in korarskega samostana v Krki, potem vse, kar je podedovala po svojem soprogu in po sinovih, nadalje vse tisto, kar so jej podelili cesarji in kralji, ali je podedovala po svojih stariših z vsemi pravicami, ki jih je imela na podlagi listin rimskih cesarjev in kraljev Arnulfa. (l. 895. in 898.), Ludovika (l. 903.), Otona II. (l. 975.), Henrika II. (l. 1016.) in Konrada II. (l. 1025. in 1028.) Važno je določilo v tej listini, da ima konvent pravico, odkupiti se izpod varstva solnograških nadškofov ter se postaviti pod pokrovitelj-

¹ V tem zmislu je umeti besede „cum consilio“, ne „po nasvetu“, kakor prevaja Kos (Gr. III, št. 130), ker napram cerkvi itak radodarna Hema takega nasveta ni potrebovala in ker ni verjetno, da bi Ažvin kot sorodnik v svojo lastno škodo kaj takega nasvetoval. Pritrditev Ažvinovo povdárja listina z ozirom na nastale prepire.

stvo papeževo ali pa odločitev prepustiti cesarjevi razsodbi, ako bi *dedno zavetništvo* (hereditaria advocatia) prenehalo, ali če bi nadškof ali kateri njegovih naslednikov si po sili prilastil samostanska posestva ali na kak način zmanjšal samostanu ugled¹. To *dedno* zavetništvo nad samostanom in cerkvijo krško nam bo kažipot, da razpoznamo potomstvo Heminih sorodnikov.

Pred vsem pa se moramo kratko ozreti na vsebino imenovanih cesarskih listin, kolikor so v zvezi z našim predmetom. Sploh so te listine za zgodovinarja zelo velike vrednosti, ker iz njih spoznavamo prednike Hemine, razseg njenih posestev ter posestno-kolonizacijske razmere naše dežele v 9., 10. in 11. stoletju. Za nas prideta v poštev listini Henrika II. (1002—1014) in Konrada II. (1024—1039). Listina Henrika II. z dne 15. aprila l. 1016. sicer ni pristna, a interpoliran² je (po Jakschu) samo odstavek o sorodstvu Henrikovem s Hemo, drugače je vsebina zanesljiva in jo potrjuje pristna listina Konrada II. iz l. 1028. Henrik II. daruje s to listino grofu Viljemu: 1. *neko posestvo* (predium quoddam), 2. *trideset kraljevih kmetij v Kozjem*, 3. *vse to, kar je imel cesar med rekami Savo, Savinjo, Sotlo in Mirno* (na Kranjskem) *v pokrajini Savinjski in v Viljemovi grofiji* in sicer z vsemi pritliklji, z njivami, travniki, pašniki, šumami, z gorami in hribi, z lovom, z vodami in njih odtoki, z ribištvom, z mlini, s poslopji, z zemljiščem izkrčenim in neizkrčenim, obdelanim in neobdelanim, z mitnicami in sploh z vsem haskom, ki ga zemlja daje. Z darovano zemljo sme grof storiti, kar hoče; lahko jo obdrži, proda ali zamenja³. Listina na prvem mestu omenja „neko posestvo“. To posestvo ni istovetno s tridesetimi kraljevimi kmetijami v Kozjem, ker je vmes odstavek o Hemi in potem besedica „posthac“. Moralo je pa biti to posestvo dokaj veliko, da je bilo vredno, ga posebej omenjati. To neime-

¹ Kos, Gradivo III, št. 130.

² Zahn, UB. I., 44—45; v izvilčku Kos, Gr. III., št. 35.

novano posestvo utegne biti ravno posestvo Ceste. Na podlagi te listine si lahko ustvarimo sliko takratnih razmer med Sotlo, Savo in Savinjo, kjer je kulturno življenje že moralo biti precej razvito, ker so že tu bila polja, travniki, mlini in mitnice. Madžarsko opustošenje torej ni bilo tako hudo ali pa se je že popravilo.

Listina Konradova z dne 30. decembra l. 1028. več ne omenja posebej tistega „quoddam predium“, pač pa trideset kraljevih kmetij v Kozjem in potem splošno potrjuje, kar je bil podaril Henrik II. med Savo, Savinjo, Sotlo in Mirno, povrhu pa znova potrdi podelitev 30 kmetij, katere je bil on sam podaril že l. 1025. med vodami Koprivnico, Hudinjo in Voglajno — podlaga poznejši graščini rífníski in anderburški — pa med Krko in Savo — poznejša graščina Mokronog. Tisti „quoddam predium“ v Henrikovi listini ne more pomeniti kmetij med Koprivnico itd., ker to je Konradovo darilo. Ono posestvo je torej obseženo v splošnem ozemlju med Sotlo, Savo in Savinjo, ki ga podeli, oziroma potrdi Konrad II. Viljemu mlajšemu:

Veš ta svet bi naj vsled Hemine ustanove pripadel krški cerkvi in samostanu. A to ni šlo tako gladko. L. 1036. sta bila sinova Hemina, mejni grof Viljem II. in njegov brat Hartvig ubita. Mejni grofje Savinjski se potem do l. 1103 po imenu naravnost ne omenjajo, a se iz raznih okoliščin da sklepati, da so v tem času Hemini sorodniki, gospodje Planjski (Plain) (?) bili zavetniki krške cerkve pa tudi mejni grofje savinjski. Prvi zavetnik je bil njen sorodnik Azvin in zavetništvo je bilo dedno, redno je prehajalo na najstarejšega sina, le če je ta bil telesno ali duševno nesposoben, na mlajšega sina ali drugega najbližjega sorodnika. L. 1072. še (v nepristni listini) imenuje Starhand mejni grof in hkrati zavetnik krške cerkve ter ko tak priporoča ustanovitvi krške škofije in izvolitvi prvega škofa krškega.

¹ Kos, Gradiivo III, št. 263; Jaksch, Mon. Car. I., št. 28.

Iz tega sledi, da je Starhand potomec Ažvinov in da je najbrž tudi Ažvin že bil mejni grof po izumrtju glavnega kolenca Savinjskih mejnih grofov.

Hema je pač lahko razpoklonila svoja posestva v mejni grofiji, a grofije same ni mogla oddati, ker to je bil cesarski urad.¹ A na dvoru je Hema brezdvomno imela velik ugled, in kaj je naravnejše, kakor da je po smrti njunih sinov dobil mejno grofijo njen sorodnik Ažvin, ob enem zavetnik krške cerkve. Ažvin je umrl nekje med letoma 1045—1060. Starhand, ki se l. 1072. imenuje mejni grof in zavetnik krške cerkve, je torej njegov sin in sicer najstarejši. Ažvin je namreč imel več sinov. Eden od teh je bil Vecil ali Werinher. Okoli l. 1060. še za časa nadškofa Balduina († 1060) je namreč Vecil daroval solnograški cerkvi svoje posestvo v Radljah (na Gornjem Koroškem), katero je dobil ali je imel dobiti po *grofu Ažvinu*.² Ta Werinher se imenuje naravnost sin Ažvinov v ustanovni listini admontskega samostana l. 1074.³ in je podedoval tudi graščino Reichersberg. Za ženo je imel Ditbergo, sestro solnograškega nadškofa Gebharda in je imel z njo edinega sina Gebharda, ki je, pa umrl že v zgodnji mladosti.

Zato je Werinher svojo graščino Reichersberg spremenil v koraljski samostan avguštincev, kateremu je podelil tudi del

¹ Mayer Fr. Mart., Die östlichen Alpenländer im Investiturstreite, Innsbruck 1883, str. 171 smatra kot gotovo, da ob Dravi in Savi ni državna oblast ustanovila marke, o Starhandu pa trdi, da ga je v Kranjski marki imenoval za grofa patrijarh Ulrik, v Savinjski pa njegov brat, koroški vojvoda Liutold. Dejstvo je, da se v cesarskih listinah omenja in torej priznava Savinjska marka, mejno grofovstvo pa je bilo nasledno, dokler ni dotična rodovina izumrla ali pa prišla v nemilost in bila odstavljena.

² Juvavia, str. 253, nr. XXV.

³ Po besedilu v Juvavii str. 262—63 je to popolnoma jasno: Werinherus de Reichersperga, et filius eius Gebhardus Marchio filius Aeskwini . . . , nekoliko drugače pa je čital Zahn (U. B. I., 94): Werinherus de Reichersperga et filius eius Gebhard, Marquart fillus Askwinl . . . Tukaj je dvomljivo, ali je Markvart, sin Askvinov posebno oseba, ali pa Markvart pomeni značaj: marchio. Verjetnejše je slednje, kakor kaže daljna zgodovina. V tem slučaju bi bil marchio le časten rodovinski naslov, ker dejanski ni bil mejni grof.

svojega posestva, 30 kmetij v kraju Chrowat' (Kraut na Koroškem severozahodno od Milstata. Kos, III., str. 213, op. 1).

Werinher pa je imel še brata Aribona, anali reichersberškega samostana namreč poročajo, da sta si brata Werinher in Aribo razdelila dediščino v Radljah in Chrowat'. Aribo je imel sina Albuina in je umrl pred l. 1084., dočim je Werinher po smrti svoje žene stopil sam v avguštinski red ter umrl v visoki starosti okoli l. 1090. Že za svojega življenja je videl, kako so se sorodniki pulili za njegovo premoženje, zato ga je rajši sporočil Bogu in sv. Mihaelu, kakor pravijo samostanski anali. A še preden je zatisnil oči, je Albuin zahteval za sebe ne samo očetov delež v Chrowatu, ampak tudi stričev in povrh še Reichersberg sam. Po njegovi smrti je redovnike celo izgnal iz Reichersberga, toda umrl je nagle smrti l. 1090. ali 1091. brez potomcev, ker je bil šele zaročen. Tako sta izumrli naenkrat dve liniji Ažvinovega rodu, Werinherova in Aribonova. Ostala je še spodnještajerska linija Starhandova. Takratni svetovnozdgodovinski boj med papeštvom in cesarstvom, ki je izbruhnil za časa Gregorija VII. (1073—1085) in Henrika IV. (1056—1106) meče tudi semkaj svojo senco in je napravil hud razpor med sorodstvom Heminim. Nadškof Gebhard je bil na papeževi strani, z njim je potegnil tudi svak, grof Werinher, dočim je Starhand bil odločen pristaš cesarjev, enako je bil oglejski patrijarh Sigehard pristaš cesarja Henrika IV. Tako je boj med Gregorijem VII. in Henrikom IV. popolnoma razdvojil našo Spodnjo Štajersko in segel globoko v zasebno rodbinsko življenje. Nadškofa Gebharda so celo pregnali iz njegove dežele in se je vrnil šele l. 1086. *Tako nam je razumljivo*, zakaj je nastal prepir radi posestva Ceste že za časa Gebhardovega.² Sorodniki Hemini so zahtevali

¹ Tangl v Mittheilungen d. h. V. f. St. IV., str. 123.

² Jakseh (Monum. Car. I. str. 7. op. 2.) odklanja domnevo Mayerjevo (Die östl. Alpenländer im Investitverstr. str. 119), da bi prepir za Ceste bil v zvezi z ustanovitvijo krške škofije.

posestvo zase, Solnograd pa se je opiral na Hemina darila in prosto razpolagal z njimi. Četudi ponarejene listine imajo za podlago pristne vire, vendar je bilo dovolj nejasnosti radi dediščine in v takih razburjenih časih ravno primerno gradivo za prepire in pravde, katere je podžigalo še politično nasprotstvo.

Mejni grof Savinjski in zavetnik krške cerkve Starhand je imel najbrž štiri sine: Starhanda II., Ulrika, Werigandain Bernarda. Za njih imena zvemo iz zgodovine nadškofa Tiemona, Gebhardovega naslednika, in pa iz listine karantanskega vojvoda Henrika II., s katero leta 1103 obdaruje samostan Št. Lambert.

Od cesarja nastavljeni solnograški protiškof Perhtold je decembra l. 1097. porazil Tiemona pri Saaldorfu. V zimskem času je tedaj Tiemon skušal zbežati čez Turo v dobro utrjene Breže na Koroškem, toda na potu so ga vjeli: grof Ulrik od cesarjeve stranke, njegova brata Starhand in Werigand pa grof v Selčah, Popon¹. V listini Henrikovi se Starhand izrečno imenuje mejni grof Savinjski, Ulrik pa njegov brat². Za ime četrtega brata Bernarda zvemo iz listine cesarja Friderika I. l. 1184³. Ta je namreč z Werigandom skupno posedal kmetije v Radljah, katere sta podedovala po bratrancu Albuinu, pa sta jih potem darovala solnograški cerkvi, da je Werigand dobil odvezo od izobčenja radi napada na nadškofa Tiemona. Starhand je bil gotovo najstarejši, zato je podedoval mejno grofijo Savinjsko in zavetništvo krške cerkve. Tudi on je bil strasten gibelinec in je hudo preganjal nadškofa Tiemona in Konrada I. Političnim motivom so se pridružili zasebni, pravda za Hemino dediščino. Sporna točka je bilo zopet vlastelinstvo Ceste; potem

¹ Monumenta Germ. Ss. XI, 56, 67; Kos, Gradivo III., št. 417.

² Zahn, U. B. I., 110.

³ Zahn, UB. I. 595.

⁴ Jakseh smatra tega Starhanda in Weriganda za neposredna sinova Ažvinova (Mon. Car. I. str. 7), kar pa ni mogoče. Starhand, ki se omenja l. 1072, je pač sin Ažvinov, Starhand l. 1103 pa vnuk, ne moreta pa tu dva Starhanda biti ista oseba. Werigand je umrl med l. 1130—1141, torej bi moral biti star okoli 100 let, če bi bil sin Ažvinov, razen tega se tudi druge okoliščine ne vjemajo s tem.

pa Breže. Hema je darovala Breže krški cerkvi in samostanu, a tudi solnograški škofje so imeli tukaj posestva in so sčasoma spravili Breže celo v svojo oblast, krškim škofom pa prepustili le to, kar se jim je zdelo primerno. Starhand je tedaj kot zavetnik krške cerkve nastopil proti nadškofu v obrambo cerkvenih pravic. Za dvome in prepire je bilo reš v Heminih ustanovah povoda dovolj. Obdarovala je krški samostan in cerkev, pa tudi solnograški cerkvi je izročila posestva na Gornjem Štajerskem s tem namenom, da solnograški nadškof ustanovi ondi moški samostan. L. 1043 si je Hema pridržala pravico, eventuelno pred smrtjo še komu drugemu kaj podeliti, naposled so se nadškofje solnograški opirali na to, da je Hema pred smrtjo odstopila nadškofu Balduinu vse, kar ji je še bilo ostalo. Hema je svoje ustanove izročila v varstvo solnograških nadškofov, s tem so pa po takratnem pravu dobili tudi višjo lastninsko pravico (dominatio). Darila so vedno bila več ali manj sumarična in tako je nastal lahko dvom, čigavo je to ali ono. To je veljalo zlasti za razsežno vlastelinstvo Ceste, ki je tvorilo posebno gospodarsko enoto, a se ni v darilih Heminih nikjer izrecno imenovalo.

Starhand je daljni sorodnik Hemin, starosta svojega rodu in politični nasprotnik nadškofov, ta dejstva nam pač dovolj pojasnjujejo prepire radi posestva Ceste.

Življenjepisec Tiemonov pravi, da je vjeti nadškof napovedal Ulriku in njegovima bratoma nesrečen in žalosten konec. O Ulriku se ve le to, da je pomagal vjeti nadškofa, potem se še omenja kot priča v listinah l. 1103, na to pa izginje brez vsakega sledu. Starhand in Werigand sta bila takrat najmočnejša gospoda v Karantaniji, oziroma v Savinjski marki, ki se jima nihče ni upal ustavljati. Toda tudi za Starhanda so prišli hudi dnevi. Imenoma se imenuje zadnjič l. 1103, okoli l. 1123. je izgubil mejno grofovstvo, kar je v zvezi s takratno spremembo na vojvodskem prestolu karantanskem. L. 1122. dne 4. decembra je umrl koroški vojvoda Henrik Eppenstein-

ski brez otrok, koroško vojvodstvo je tedaj cesar Henrik V. podelil Henriku Sponhajmeu. Skoraj istočasno je umrl tudi štajerski mejni grof Otokar IV., ki je bil guelfovec. Njegov naslednik je bil Leopold I., ki je po Henriku Eppensteinskem podedoval ogromna posestva. Sponhajmci so bili v sorodstvu s Travnikiškimi gospodi in tako je prišlo do nasprotja med Starhandom in novim vojvodom karantanskim. Starhand si je najbrž sam želel vojvodskega prestola, a sedaj dobe vso oblast v roke njegovi politični nasprotniki guelfi. Življenjepisec nadškofa Konrada I. pripoveduje, da je grof Bernard vdrl z malo četo v Karantanijo ter popolnoma potolkel in vničil oba brata, Starhanda in Weriganda. Ta grof je Sponhajmovec, Bernard Mariborski, brat koroškega vojvoda Engelberta, Henrikovega naslednika; napadel je svoje nasprotnike brezdvomno v „Krajini“ t. j. v Savinjski marki, ki se je štela h Karantaniji. Konradov življenjepisec pa pretirava, ko pravi, da sta oba brata bila popolnoma uničena. Tudi Orožen¹ piše, da se je Starhanda lotila huda bolezen, katere se ni mogel več znebiti, kar je pomota; življenjepis pravi to o Poponu Seliškem. „V srošni ino od vsih zaničevana sta grof Starhand II. in njegov brat Werigand svoje življenje končala.“ Tako hudo ravno ni bilo; Starhand je pač izgubil mejno grofovstvo in je menda kmalu potem umrl. L. 1141, ko je izdana listina glede posestva Ceste, sta bila že oba brata mrtva. Fröhlich² domneva, da je ta Starhand praded poznejših Soneških gospodov in Celjskih grofov in Tangl mu pogojno pritruje³. To pa ni mogoče, Starhand je marveč, kakor vse kaže, umrl brez otrok. Starhand iunior, ki se navaja kot priča v admontski listini l. 1161,⁴ ne more biti sin mejnega grofa Savinjskega, pristavek iunior namreč kaže, da je njegov oče še živel; o našem Starhandu pa Konradova listina l. 1141. izrečno pravi, da je bil takrat že mrtav.

¹ Celjska kronika, str. 19.

² Genealogia Sounekiorum str. 27.

³ Mittheilungen IV., str. 139.

⁴ Zahn, U. B. I., 426.

Vrhtega je bil ta Starhand le neznaten ministerijalec, dočim je naš Starhand bil visokega rodu. Da je Starhand umrl brez otrok, se da sklepati tudi iz naše listine, glede posestva Ceste, ki pravi, da so si to posestvo svojili: mejni grof Starhand in njegov brat Werigand in njega naslednica; hči Hema s svojim možem. Iz tega sledi, da je najprej imel ali vsaj hotel imeti posestvo Starhand, ko je pa on umrl, je podedoval dozdevne pravice Werigand in po njegovi smrti njegova hči, zakaj če bi si bil lastil Starhand to posestvo le kot soposestnik in bi zapustil otroke, bi bili pač tudi ti zapleteni v pravdo. Tudi zavetništvo nad krško cerkvijo je za Starhandom prevzel brat Werigand, dasi bi po dednem pravu moralo preiti na njegovega sina, če bi ga bil imel. Mogoče, da mu je bilo tudi odvzeto z mejno grofijo vred, ker že l. 1124 je Werigand podpisan v neki listini prvi za koroškim vojvodom, celo pred njegovim bratom; taka odlika pristojna v listinah navadno le zavetnikom duhovnih korporacij. Izrecno se pa omenja kot zavetnik l. 1130. Toda Werigand ni dolgo užival te časti. Krški škof Hiltebold je bil z njegovim zavetništvom nezadovoljen in se je pritožil pri cesarju, da zanemarja svoje dolžnosti in ravna celo samovoljno. Cesar Lotar II. je dal zahtevo preiskati po posebni knežji sodniji, ki je Weriganda spoznala za krivega in cesar mu je brez pravice kakęga priziva odvzel zavetništvo. Ker krški škof 18. oktobra l. 1130. dal pravico, da si izberejo za zavetnika, kogar si hočejo. Tako je bila zatrta dedna pravica, ki jo je nekdanj dal svojim sorodnikom ustanoviteljica Hema. Z isto listino je Lotar II. potrdil krški cerkvi med drugim tudi posestva v Krajini (in Marchia), okoli Vitanja, Kozje, Rogatee, posestva ob Savi, Savinji, Sotli in Mirni ter med rečicami Koprivnico, Hudinjo in Voglajno. Krški

V pravnem oziru je bila ta odstavka nepravilna, ker to pravico je imel solnograški nadškof in le on bi mogel dovoliti krškemu škofu, da si prosto voli zavetnika, toda nadškof Konrad je pustil precej proste roke takratnemu škofu Hilteboldu, ki je bil prej njegov dvorni kapelan.

¹ Zahn, U. B. I., 137.

škof Roman še l. 1158. priznava, da je Werigandu pristojala dedna pravica do zavetništva, pa mu je bila odvzeta. Tudi to je dokaz, da Starhand ni zapustil otrok, vsaj sinov ne. Tako se morda da razložiti tudi stavek v listini cesarja Fridrika I., izdani v Paviji 7. aprila l. 1162., v kateri cesar določuje, da si naj nihče ne svoji zavetništva nad krško cerkvijo, ker je vsled izumrtja dedičev postalo prosto: „quia Gurcensis ecclesia de cunctibus heredibus ab omni advocatia libera facta est,“ ta stavek ima le tedaj resnično podlago, če je glavna linija dedičev krškega zavetništva (Starhandova) izumrla, postranska linija (Werigandova) je pa sodnijskim potom bila izključena; drugače vsebuje očitno neresnico, ker takrat so še živeli moški potomci Werigandovi. Nekdo je gotovo segal po krškem zavetnistvu, ker listina zabičuje, naj si ga nihče ne lasti; morda so bili to ravno Werigandovi vnuki.

Ozlovoljen je na to Werigand zapustil naše dežele in odšel nekam na Avstrijsko, kjer je menda kmalu potem umrl. Werigand je imel sina Lutolda in hčer Hemo. Lutold je imel zopet tri sine, od katerih so se razvile plemenite rodovine Mittersill, Hardeek, Duino², ki pa pri naši razpravi ne pridejo v poštev, pač pa hči Hema s svojim možem Wolfradom, ki sta dokončala dolgotrajno pravdo radi posestva Ceste.

Hema je dobila svoje ime z ozirom na slavno prednico in sorodnico, blaženo Hemo. Omožila se je z Wolfradom, grofom Trebenjskim. Starodavni grad Trebenj (Treffen) na Korškem je bil že od l. 890. last solnograških škofov, ki so ga dali v zajem trebenjskim gospodom³. Stari grad je bil že za časa Unresta v razvalinah. Trebenjski gospodje so posedali tudi grad Rottenstein. Oče Heminega moža je bil tudi Wolfrad, pa je umrl v cvetu svojih let. Trebenjski pa so bili najbrž v sorodstvu z rodovino Abensbergov na Bavarskem, iz katere je bil nadškof Konrad I. Tako je umljivo, da je

¹ Jaksch, n. d. I. str. 226 a.

² Tangl, n. m. str. 155

³ Carinthia 1829, str. 8 i. d. Treffen in Kärnten und seine Grafen.

Konrad vzgojil maloletnega Wolfrada, kakor povdarja v listini l. 1141. Že nad pol stoletja je trajalo hudo nasprotstvo med Heminimi sorodniki in solnograškimi nadškofi. Ta zakonska zveza jih je sedaj zblížala, deloma pa tudi politične razmere. Že Hemin oče Werigand se je pomiril s solnograškim nadškofom in mu daroval nekaj kmetij. Ker so novi koroški vojvodi bili sovražni nadškofu Konradu, je prav to zblížalo Hemino žlahto in nadškofa in najbrž pod vplivom teh razmer je Werigand dal svojo hčer za ženo Wolfradu, ki je v bojih s koroškimi vojvodi bil odločno na strani svojega rednika, nadškofa Konrada. Razumljivo je, da je Wolfrad želel dokončati dolgotrajni in neljubi prepir radi posestva Ceste. Listina sicer pravi, da so prijatelji pregovorili Wolfrada in Hemo, da sta brezpogojno odstopila posestvo nadškofu, a gotovo je vplival na svojo ženo tudi Wolfrad. Iz listine je razvidno, da si nadškof ni bil popolnoma v svesti svoje pravice do posestva Ceste, omahoval je dolgo sem in tje, dokler ni prostovoljna odpoved storila konec vsemu prerekanju. Zato ju je tudi kneževsko nadaril.

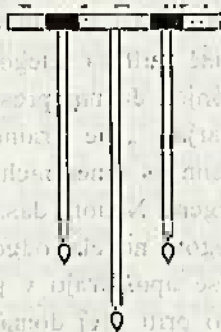
Hema je rodila Wolfradu sina Ulrika in hčerko, ki je pozneje vzela grofa Henrika Lechsgemünde, a njeno ime ni znano. Po smrti nadškofa Konrada sta se Wolfrad in Hema preselila v Oglej, kjer je Wolfradov mladostni prijatelj, sin koroškega vojvode Henrika Peregrin bil patrijarh. Ko je patrijarhov nezvesti vazal grof Engelbert Goriški patrijarha vjel, ga je Wolfrad z Otonom Štajerskim in Bertoldom Andechsom zopet rešil. Wolfradov in Hemin sin Ulrik je stopil v duhovski stan ter je po smrti patrijarha Peregrina l. 1161. postal sam patrijarh. Tako se je torej zadnji potomec nekdanjih lastnikov posestva Ceste in drugih spodnještajerskih graščin povspel na eno najodličnejših mest v cerkveni hierarhiji. Patrijarh Ulrik II. je imel zelo težavno stališče, po mišljenju je bil tudi on gibelinec, pristaš cesarjev, a sicer koncilijantnega značaja in je ravno on posredoval, da je prišlo v Benetkah l. 1177. do miru med papežem Aleksandrom III. in cesarjem Friderikom Rdečebrcem. Kot patrijarh je hitel s svojimi četami

na pomoč svojim sivolasim starišem, ko so pristaši koroškega vojvoda napadli njihove gradove. Med potom je zvedel, da je grad Trebenj že padel; ker ni imel priprav za obleganje, je razpustil svojo vojsko, kot vojvodov prijatelj od mladih nog je namreč upal; mirnim potom več doseči, kar se mu je tudi posrečilo. Splòh je bil Ulrik eden najboljših patrijarhov, ter si je mnogo prizadeval, da tudi znotraj uredi svojo škofijo in povzdigne versko-nravno življenje. L. 1174: je posvetil za krškega škofa pròšta Ròmana, ki je bil izvoljen od ljudstva in duhovščine; ter potrjen od papeža Aleksandra III., postavni nadškof solnograški Adalbert je namreč bil takrat v pregnanstvu, protinadškof Henrik pa izobčen. L. 1182: je umrl patrijarh Ulrik Trebenj in druga posestva na Koroškem, ki jih je podedoval po stariših, je prepustil oglejski cerkvi, kar je cesar Friderik I. leta 1180. potrdil. Poznejši patrijarhi so dali Trebenj v zajem Sternbergom. Z Ulrikom izgine panoga starodavne naše domače plemiške rodovine, ki je bila tesno združena s slovenskim ljudstvom.

Vlastelinstvo Ceste se po l. 1141: nikjer več ne imenuje kot samostojna celota, tudi ni nobenega sledu, da bi ga bili posedali solnograški nadškofje. Odstopili so ga gotovo krški škofiji, v katere imenu so se potegovali zanj. Od nekdanjih Heminih posestev na Spodnjem Štajerskem vidimo v srednjem veku krško škofijo kot lastnico naslednjih graščin in njihovih zemljišč: Pilštanj in Kozje, Planina, Podsreda, Bizeljskò, Kùnsberg, Olimje, Podčetrtek, Rogatec, Lemberg, Rifnik, Anderburg, Vitanje. Med prvotnimi mejami ozemlja podčetrtske, lemerske in rogaške graščine, na jugu Boča in Plešivea nam je iskati nekdanje posestvo Ceste, ki je bilo potem razdeljeno pod podčetrtsko in rogaško (strmolsko) graščino.

Naša raziskava nam je pokazala, da se zgodovinske razmere popolnoma vjemajo s predpostavbo, da je vlastelinstvo

Ceste bilo nekdam last Heme Piljštanske in da je iskati v rogaškem okraju, v nadžupniji Sv. Križa. In nasprotno ta predpostavba nam pojasnjuje, kako je prišel solnograški nadškof v prepir radi tega posestva. S tem posestvom pa je tudi posredno ali neposredno združen dobršen del spodnještajerske, sicer precej meglene politične zgodovine 11. in 12. stoletja. Ako se vprašamo, kako je nastala ta gospodarska enota, vlastelinstvo Ceste, ne moremo žalibog dobiti iz virov naravnost pozitivnega odgovora. A če je v listini Henrikovi l. 1016 omenjeno „quoddam predium“ naše vlastelinstvo Ceste, kar je zelo verjetno, ker se najlažje da nanašati nanj, tedaj je bilo že takrat gotova celota in sicer po takratnem pravu last vladarjeva. Cesarska listina predpostavlja, da je posestvo že zaokrožena enota. Kdo jo je zaokrožil? Cesar sam ne, ker to se je navadno zgodilo ob podeljevanju zemljišča, ki se je šele imelo naseliti. Prvotna nemška uprava je navadno upoštevala dejanske razmere in uredbe, kakor jih je našla, torej je po madžarskih bojih ali že prej to zemljišče kot enota prešlo v vladarjevo oblast, potemtakem imamo tu sled staroslovenske županije. In tako se je najbrž tudi drugod nemška graščinska razdelitev več ali manj oslonila na staro župansko uredbo, ki jo je že našla kot nekaj celotnega in gotovega.

Literarni odnošaji med štajerskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi.

II.

Iz pisem v literarni zapuščini R. G. Puffa.

2. Pisma Leopolda Kordeša.

Kordeš je začel Puffu dopisovati, ko se je pripravljal na izdajanje svoje „Carniolie“. Obrnil se je do njega kot do znane pisatelja, ki je bil na razpolago raznim listom in njihovim urednikom; v prvih pismih ga še više, kar je znak, da si nista bila bliže znana. V najstarejšem ohranjenem pismu naznanja Puffu 31. marca 1838, da pripravlja prvo številko svojega lista in ga prosi za kako novelo, „welche auf mein Vaterland Bezug haben könnte.“ — 18. aprila 1838 mu pošilja „Probeblatt“ Carniolie, 30. aprila pa prvo številko in pravi: „Mein Blatt findet hier recht gute Aufnahme, gegen die Erwartung sogar.“ Želi kratkih stvari, zato mu vrača poslano dolgo povest in pravi: „So leid es mir tut, da die Erzählung vaterländisch ist, sie nicht leicht verwenden zu können, so darf ich doch nicht wagen, ein noch so sparsames Publikum, als das unseres Blattes ist, beherrschen zu wollen.“ Obljublja 12 gl. CM. honorarja za polo, naznanja, da bo s 1. novembrom prevzel tiskar založništvo in ponavlja svojo in bodočega založnika željo, naj piše Puff za njegov list „vaterländische Erzählungen“. Na prošnjo, da naj preskrbi Puffu naročnikov za njegova dela, odgovarja: „Die Krainer wollen nun einmal nicht praenumeriren, wenn es ihnen nicht von der Kanzel herab befohlen wird. Eine eigene Nation das.“ — Ker se Puff pri- tožuje, zakaj ne izide njegova novela, odgovarja Kordeš 10. maja 1839 z izgovorom, da se upoštevajo v prvi vrsti domovinske stvari in da morajo zato priti prej domači pisatelji z domačimi

¹ Prim. ČZN. XI (1914), str. 1–17. Ostala Terstenjakova pisma se tukaj ne morejo priobčiti.

snovmi na vrsto. Nato nadaljuje: „Wollen Sie aber dem Versprechen gemäß auf Krain Bezug habende, geschichtliche Erzählungen oder Beiträge zu einer Gallerie berühmter Krainer für unser Blatt besorgen, so werden Sie gewiß den Vorzug vor Allen haben und können beinahe stets im Blatte stehen, da das Vaterländische alles Übrige verdrängt.“ To mu je Puff tudi zopet obljudil.

Nato sledi dolga pauza v dopisovanju. Šele 15. novembra 1843 piše Kordeš: „Da ich, wie es Dir wahrscheinlich schon bekannt sein dürfte, die Redaktion der so sehr verwaisteten Zeitschrift Carniolia wieder übernommen habe, so ist es mein Erstes, daß ich an die Wackersten und Tüchtigsten meiner Mitarbeiter denke, und Du bist unstreitig unter ihnen einer der ersten, daher ich mit dem vollen Vertrauen wieder die freundliche Einladung an Dich erlasse, daß Du mein neues, ganz reformirtes Unternehmen gleich im Anfange kräftig unterstützen wollest. — Die Zeitschrift erhält übrigens eine Zierde, die bisher an keiner deutschen Zeitschrift zu finden war; sie wird nämlich allmonatlich ein Costumbild in Großquart, illyrische Landestrachten in Doppelfigur, enthalten, und zwar ohne Erhöhung des Preises. Die herrlichen Bilder (Kupferstiche in Wien gestochen und koloriert) werden und müssen Aufsehen und Theilnahme erregen; sie werden aber auch circa 700 fl. CM. jährlich kosten.“ — Honorarji se bodo plačevali takoj, ko bo prispevek natisnjen. Pošlje naj, kar hoče. Vendar pa Kordeš še pristavlja: „Kann aber irgend etwas einen vaterländischen Anstrich haben, so ist es natürlich, daß es mir noch besser convenirt. . . Dir über meine Schicksale seit der Zeit, als wir uns sahen, hier ausführlich zu erzählen und zu berichten, reicht der Raum nicht hin; in Kürze also: Sie waren traurig und bitter, mit nur wenigen, sparsamen Sonnenblicken, aber die Erfahrung bereichernd; zu gelegener Zeit mehr hievon.“ Ob enem prosi tudi C. Seidla za pomoč. — Zaradi slik je bil v decembru 1843 tudi na Dunaju. Novela „Der St. Barbara-Schächt“ je bila vsem abonentiom predolga, zato tudi na novo

poslane, „Die beiden Magister“, še ni določil za tisk. Posebe ga opozarja na lepoto slike v zadnji ponedeljkovi številki marca leta 1844 in mu naznanja, da bo s 1. jul. 1844 prevzel list sam. — 8. nov. 1844 ga povprašuje, kje je napisal Zupančičevo biografijo, ker bi jo rad v Carniolii ponatisnil. — 7. „Hornunga“ 1846 mu piše, da je konec Carniolie, „die nicht ich, sondern meine lieben Krainer begruben“ in ga zopet prosi podpore, „indem ich das Illyrische Blatt, wie du sehen wirst, ganz zur Carniolia umzustalten mir die Aufgabe gemacht habe.“ Ob enem ga vabi, naj pristopi h kranjskemu zgodovinskemu društvu.

Sedaj je v dopisovanju zopet molk nekoliko let. Kordeš se oglasi šele 27. sept. 1850 iz Graden, kamor se je, potem ko so se mu vsi načrti izjalovili, za stalno preselil. Sporoča Puffu, da je dal natisniti 6000 poskusnih listov svojega novega lista „Der Magnet“ in jih razposlati. Vabi ga na sodelovanje in naročbo. Toda že 28. okt. 1851 sporoča, da sta njegov list ubila „die Habsucht und Unersättlichkeit des Buchdruckers.“ Kordeševe podjetnosti pa nista ubila; postal je urednik — modnega žurnala¹. Ta list je bil: „Damen-Zeitschrift Iris Pariser Moden-, Muster- und Kleider-Magazin.“ Na naslovnem listu 4. letnika (1852) je naveden kot „Verantwortlicher Redacteur des literarischen Theiles: Eduard Ludwig“ in kot „Hauptmitarbeiter: Leopold Kordeseh.“ Kot glavni sotrudnik je prvič imenovan v naslovu številke 8. sept. 1852. Na naslovnem listu 5. letnika (1853) pa je že sam naveden kot edini odgovorni urednik literarnega dela, kar je ostal tudi še v 6. letniku do konca avgusta. Za njim je prišel Julius v. d. Traun (A. J. Schindler). V listu je priobčeval lirčne pesmi in romantične novele po okusu tedanje dobe. Slovenskega ali vsaj domačega ni v njih skoraj nič. Pač je Iris 1. febr. 1852. prinesla pod na-

¹ Dr. Ivan Prijatelj, ki je v „Vedi“ (11, 68, 293, 492, 596) obširno popisal Kordeševo življenje, meni (l. c. str. 604), da je Kordeš leta 1851 zapustil Gradec in se preselil na Dunaj. Vzel, ki je v tej biografiji (od jeseni 1851 do 1854) nam lepo izpolnijo Kordeševa pisma v Puffovi ostalini.

slovom „Deutsche Treue“ brez podpisa novo verzijo poplemenitve Teharčanov in 23. apr. „Des Mädehens Klage. Frei nach dem Serbischen“ od V. Zusnerja¹. Puffa je pridobil za to, da mu je začel spisovati „galerijo slavnih žen“, ki je začela izhajati 1. jul. 1853. Zato pa je opravljal korekturo Puffovih knjig, ki so se tiskale v Gradcu. Tako mu piše 15. apr. 1853: „Indem ich Dir melde, daß jetzt eben der 6. Bogen Deines Druckwerkes² fertig geworden und die Presse verlassen hat, muß ich Dir offenherzig gestehen, daß es von orthographischen Fehlern in den slowenischen Ausdrücken förmlich wimmelt, und daß ich allen Fleiß anwenden muß, solehe auszumerzen.“ Ker mora oditi na Dunaj, bo poskrbel za koga drugega, ki bo nadaljeval korekturo. Vkljub Kordeševi korekturi pa je v članku „Die Slovenen in Steiermark“, ki se konča baš v 6. poli, ostalo še nebrój napak. — Edina „domača“ stvar iz Kordeševega peresa se najde šele 1. avg. 1854; peterokitična pesem „Der Ring“, označena samo kot „Freie Uebersetzung aus dem Südslavischen“. Izšla je mesec poprej, predno je Kordeš odložil uredništvo lista; po tem času nima „Iris“ več njegovih prispevkov in tudi v Puffovi ostalini ni več Kordeševih pisem.

3. Pismo Antona Krempla.

Kleinsonntag bei Luttenberg am 4. März 840.

Hochgelehrt Hochverehrtester Herr *Doctor*!

Unverhofft ward ich mit einem für mich ehrenvollen Schreiben, das Herr *Doctor* an mich zu richten beliebten, überrascht, welches ich um so mehr, da es von Pettau nach Marburg zurück, und von da über Radkersburg nach Luttenberg gehend, erst vorgestern an mich gelangte, zu beantworten mich

¹ Ta prevod je izšel že davno prej in je tukaj samo ponatisnjen. Prim. Lj. Zvon, 1910, str. 58—63 in 125—128.

² Kordeš meni „Marburger Taschenbuch. I. Jahrg. Graz, 1853.“

beeile. Herr *Doctor* machen; hierin eine unverdiente Erwähnung von meinen historischen Aufsätzen. Ich machte mich daran, die Geschichte von Steiermark in slovenischer Sprache zu bearbeiten, und habe selbe auch fertig copiert; da ich aber das Manuscript den Agramern zur Einsicht und allfälligen Bemerkungen übersendet, und nicht mehr zurückerhalten habe, wollte ich bei der Recapitulation einiges öffentlich vorlegen, um unsere fade Censur auf die Probe zu stellen. Leider sah ich meine, ohnedieß schlecht stillisirten Bruchstücke, überdieß noch meistentheils verstümmelt an das Licht treten, und überzeugte mich, daß die tausentjährige Wurzel gegen uns Slaven noch nicht verdorrt, noch abgefaut ist. Dieses ist eben, warum wir für uns nichts thun können, als das, was der fleißige Slave von jeher, erstlich als Slave der Römer, dann der verschiedenen wandernden rohen Völker, und endlich

thun konnte, die Erde bearbeiten, und mit dessen Gewinn seinen Tyrannen füttern und tränken, und selbst dabei darben. Hierüber biethet sich uns auch noch in unserer Zeit, wo doch die Schmach auf denjenigen fallen sollte, der Jemanden zum Slaven machte, keine günstige Aussicht dar; denn selbst unsere geistlichen Vorgesetzten, die in unsere Lande Einwanderten, betrachten uns noch immer mittelalterlich als Slaven, der steierische Bürger und Bauer, sey er ein Carolingischer Bayer oder germanisirter Slave, sieht mit Verachtung auf uns. Darum sind sogar die Kinder unserer slavischen Nation noch jetzt, im 19ten Jahrhundert! von jener Wohltat ausgeschlossen, deren sie schon im 9ten Jahrhunderte sich erfreuten, in den Schulen nationalen Unterricht zu erhalten etc. etc. Mit vielem Vergnügen, denn das Ersuchen ist eine Ehre für mich, würde ich daher mit Stoffen zu Poetischen Bearbeitungen dienen, je nachdem es mir die Zeit zuließe, selbe aufzusetzen, und werde auch nicht ermangeln, solches gelegentlich zu thun, wenn nur — doch ich nannte die Censur ja schon. Herr *Doctor* könnten da manches, was wirklich lobenswürdig an unserem Volke ist, aber nur von der entgegengesetzten Seite angesehen wurde, und angesehen wird, in dem wahren Lichte zu Tage fördern. So ist z. B. »Svatoplug« ein Theaterstück, worin dieser für uns so merkwürdige Mann, wie ich's aus der

Prager Zeitschrift »Ost und West« weiß, eine elende Figur spielt, welches den, uns Slaven äußerst abholden, Madjaren herzliches Vergnügen macht, indeß nur der Deutsche Arnulf, der treulose Bratslav, von Arnulf überredet, und das . . . der Madjaren die empörendste Rolle spielen sollten. So wäre Pettau der in unserer slavischen Geschichte merkwürdige Ort, der den reichhaltigsten Stoff zu poetischen Bearbeitungen gäbe, nicht minder Cilli, selbst Gradez (Graz); Lipniza (Leibniz) u. s. w. Doch ich schließe, indem ich für die Beehrung danke, und mit besonderer Hochachtung mich zeichne

Dero

ergebener Diener

Anton Krempf

Pfr.

4. Pismi Sreznjevskega.

1.

Rosenthal. 1841. 22. Apr.

Vous aurez la bonté de me pardonner, Mr le Professeur, que je vous écris si malproprement et si tard. La malpropreté de l'écriture m'est devenue naturelle, et quant au retardement, il est aussi naturel. Vous voyez bien que je suis (deja) sur les bords de la Drave . . . de nouveau. D'Agram je suis parti pour Karlstadt, de la dans les montagnes Uscoques, puis pour Laibach, Krainburg, Klagenfurt, et deja je suis venu ici, pour aller encore plus loin dans le Geilthal et le Resiathal. Mr Vras a deja transcrit les chansons, que je vous envoie ici. Schöne Dank à Mr Caff.

Adieu mon cher Professeur. Dieu vous donne de la santé! Faites mes compliments à madame votre épouse, baisez vos chers enfans. N'oubliez pas Votre

Sreznjewski.

2.

Mon cher professeur!

Mon plan de voyage est tout d'un coup changé: au lieu de revenir à Pettau et puis à Marburg, je veux passer à Warasdin, de sorte que je viendrai à Laibach par Agram et Neustädte. Il est bien dommage que je n'aurai pas plaisir de Vous voir, encore une fois; mais que faire! Un Voyageur n'a pour soi que la triste destinée de laisser les lieux, où il voudrait bien rester, pour longtemps, si ce n'est pour toujours. Il me reste l'espérance de recevoir de votre part des nouvelles écrites, — c'est à dire l'espérance, que vous ne m'oublierez pas. J'espère même que Vous m'écrirez quelques lignes à Laibach, où je viendrai dans une semaine ou dans 10 jours. Vous aurez la bonté de m'y envoyer tout ce que vous veuillez me préparer, comme par ex.: la danse Staiérienne etc. Je vous envoie avec cette lettre une feuille des chansons communiqués par Mr Zaf. Une autre feuille n'est pas encore copiée, c'est de Laibach je vous l'enverrai. Faites mes compliments à Mr Zaf. Tout court il aura besoin de ma part les reponses à toutes les demandes et questions, concernant les langues de la Grande et de la Petite Russie, il les recevra tous si exactement et promptement, qu'il m'est possible, je lui prie de m'écrire dans la langue maternelle; je lui répondrai en Russe de la manière, qu'il va tout comprendre.

Il faut que je vous dis quelques mots de Pettau et de Großsonntag. A Pettau j'ai fait ma connaissance avec Mr Fraz et j'y fut accueilli si amicalement, comme si c'était dans ma patrie. A Groß Sonntag de même: Mr le Dechan Dainko est un homme excellent. Je ne parle pas des ces connaissances: comme savant il est déjà connu dans toute l'Europe slave.

Faites mes compliments à Madame votre épouse, à Mr Zvetko... Embrassez vos enfans.

Je vous embrasse, en vous souhaitant tut le bonheur possible
Votre

I. de Sresnjewski.

GroßSonntag, 14. dec. 1841.

5. Pismo V. Preisa.

Laibach, d. 29. April, 1841.

Hochverehrter Herr *Professor*!

Herzlichen Gruß Ihnen und Ihrer Familie von *Laibach*. Soweit bin ich schon, wenn auch von *Cilli* bis hierher nicht *per pedes Apostolorum*.

Herzlichen Dank für die freundliche Aufnahme, für die Unterstützung und Belehrung, für das vielfache Vergnügen, welches ich in Ihrer Nähe genossen habe und noch genieße in der Entfernung von Ihnen.

Nach der Trennung von Ihnen kam ich nach *Schleinitz* eher als ich es mir dachte. Der Herr *Caplan Jarz* war so gut und besorgte auf der Stelle einen Führer. Doch als wir durch den Pfarrhof gingen, so kam der Vater (wie ich glaube) des Knaben uns entgegen und erlaubte dem Sohne nicht weiter zu gehen. — Ich hatte nichts dagegen — und fand bald einen Bauern — Jungen, der gerade — der Zufall wollte es — auch nach *Frauheim* ging. Der Herr *Caplan* muß bald erfahren haben, daß ich allein fortgegangen bin, und ließ seine Gefälligkeit so weit gehen, daß er einen zweiten Knaben mir nachschickte. Da ich aber — wie Sie sehen — einen Reisegefährten hatte, mit dem ich außerdem slowenisch sprechen konnte, so bat ich den Knaben zurückzukehren und dem Herrn *Caplan* recht herzlich für sein Entgegenkommen zu danken. Sollten Sie, Herr Professor, Herrn Jarz einmal sehen, so bitte ich auch Sie, ihn meines innigen Dankes zu versichern. In *Frauheim* bin ich auf das freundlichste empfangen worden von beiden geistlichen Herrn. — *Zaff* ist eine herrliche Hoffnung für die *Karantanische Literatur*. Ich blieb bis 6 Uhr Abends in *Frauheim*. Die ganze Zeit unterhielten wir uns über *philologische* Gegenstände; doch mußte ich sogleich gewaltig gegen das System des Herrn *Zaff* opponiren. Ich hoffe er wird es mir nicht übel nehmen, daß ich mit meiner Meinung freimüthig war. Zu einem *Etymologicon Slavicum* sind wir noch nicht reif. Die altklassischen Philologen haben bis auf diesen Tag nichts erträgliches zu Tage gebracht. Und wir *Slavisten* sollen uns ein *Etymologicon* schaffen, die wir nicht einmal kri-

tisch das Material vorbereitet haben. Dieses widerspricht meinen Erfahrungen. Ueber unsere *Differenzen* werde ich Herrn *Zaff* bald ausführlich schreiben und werde ihn bitten, fuer's erste nur sein reiches Material zu veröffentlichen. Mit der *subjectiven* Verarbeitung des Materials darf man nicht eilen. Nach fünfzigjährigen rastlosen *Forschungen* bei reicheren Hilfsmitteln übergab *Dobrowsky* der Öffentlichkeit seine Ergebnisse in dieser Hinsicht — und wer wird es läugnen, daß eben diese Leistung zu seinen am wenigsten belehrenden Leistungen gehört. — Nur mehr Material, auf welches man sich verlassen kann, das ist jetzt Hauptsache.

Doch wieder zu meiner Fußreise. Die Nacht brachte ich in Feistritz zu. Den andern Morgen konnte ich nicht in der Frühe ausgehen, da ich den Brief an Herrn *Sovan* übergeben wollte. Dies glückte mir jedoch nicht; man versicherte, er wäre eben jetzt nicht in Feistritz. Unterdessen wurde es 9 Uhr; ich mußte eilen und bat Jemanden, ihm den Brief, den ich Ihrer Güte verdanke, zu überbringen. Auf dem etwa halben Wege nach *Gonobits* machte ich in einer Herberge Halt: die Hitze war zu groß. — Da fand ich Fuhrleute, die mit Waaren nach *Triest* gingen. Es waren *Slowaken* aus Ungarn. Ich ließ mich mit ihnen in's Gespräch ein, besonders mit einem von ihnen. »Werdet ihr bald euere Muttersprache verlernen und dafür die Ungarische lernen?« fragte ich unter Anderem den älteren Slowaken, »Nein, gnädiger Herr«, antwortete er. »Das geht nicht. Mit der slawischen Sprache gehen wir nach Rußland, Gallizien, Polen u. s. w. Mit der Ungarischen aber können wir zuweilen nicht aus einem Komitate in den anderen gelangen.« Diese praktische Bemerkung aus dem Munde eines Gemeinen gefiel mir außerordentlich. Ich ließ Wein vorsetzen, ohne daß die Fuhrleute wußten, wie sie dazu gekommen waren — und ging meines Weges in der Überzeugung: Heute wirst du wohl schwerlich was Klügeres sagen können.

Durch die Freundlichkeit des Herrn *Schmitz* bekam ich einen Begleiter. Am Sonntage Abends kam ich nach *Höhenek* und mußte hier die Nacht zubringen, da es unterdessen dunkel wurde. Erst am Montage in der Frühe kam ich nach *Cilli*, übergab Ihren Brief an Herrn v. Dorfmann, in welchem ich

einen leidenschaftlichen Liebhaber der Alterthümer fand. Er klagte bitterlich über die Unachtsamkeit, die denselben oft zu Theil wird. In *Cilli* fand ich auch einen von meinen Reisegefährten von Wien nach Gratz; das ist der muntere, lebendige *Graschitz*.

Aus diesem flüchtigen, kurzen Reiseberichte sehen Sie, daß ich die Reise sehr *commode* machte, daß ich nicht eilte. — Wenn ich aber auch eilen müßte, so würde ich es nicht können. Denn die Gegenden sind reizend schön. Von mancher Partie, von mancher Aussicht konnte ich kaum mich trennen. — Besonders die Berge nahmen mich ganz in Anspruch; ich fürchtete, es würde mich die Bergomanie ergreifen. — Was ich dachte, was ich fühlte dabei, das ist mein Eigenthum: denn ich bin kein Dichter, dem gegeben ist das auszusprechen, was einem die Brust bewegt. — Dafür aber fehlt es mir nicht an Herz, Ihnen recht von Herzen dankbar zu sein für all den Genuß, der mir in vollem Maaße zu Theil wurde auf meiner kurzen Fußreise. Es thut mir leid, daß ich auch nach *Laibach* nicht zu Fuße ging; denn blitzschnell verschwand mir manche schöne Aussicht auf dem Wege von *Cilli* bis hierher.

In paar Tagen gehe ich weiter und hoffe in *Triest Sreznowsky* und *Wuk* zu finden. — Wie lange ich dort bleibe, weiß ich nicht.

Ich laufe jetzt viel herum in *Laibach*, suche diejenigen Herrn, mit denen ich bekannt werden will. — Es freut mich sehr, daß ich hier Herrn *Vras* gefunden habe.

Herrn *Cwjetko* meinen herzlichen Gruß; er soll lange, lange leben! Herr *Matjašič* wird mir erlauben, ihm zuzurufen: *vpered* (vorwärts)!

Doch muß ich mich schon wieder von Ihnen trennen! Leben Sie wohl und behalten Sie mich in gutem Andenken. Was mich betrifft, so kann ich versichern, daß ein lebendiges Gedächtniß das beste ist, was ich habe.

Der Ihrige immer und überall
V. Preis.
Bitte um Nachsicht zu meinem Deutsch!

6. Pismo Vražovo.

Sauerbrunn nächst Rohitsch,

d. 24. Juli d. J. 1841.

Gelehrter Herr Doctor!

Sie haben mir den kurzen Aufenthalt in Marburg durch Ihre Gesellschaft so angenehm gemacht, daß ich das bereits entfremdete Städtchen unwillkürlich wieder lieb gewonnen habe. Ich dachte schon seit einigen Tagen nach, wie ich Ihnen wenigstens den Willen einer Erkenntlichkeit für die liebevolle und gastfreie Aufnahme am besten an den Tag legen könnte, aber es wollte mir (wie gewöhnlich in dringenden Fällen) nichts passend vernünftiges einfallen. — Einer meiner eben hier anwesenden Freunde, dem ich meine Noth mittheilte, meinte schalkisch, dass im Betreffe dessen ein illyrischer Literat nie in Verlegenheit seyn sollte, da es ihm nicht mehr als ein Exemplar eines seiner Producte zu kosten brauche, die er ohnehin auf eine andere Art nicht leicht an den Mann bringen könne. Gerathen, gethan! Da ich eben kein Exemplar bei Handen hatte, so borgte er mir eines seiner Exemplare der »Djulabien« (Rosenäpfel), welches ich hiemit diesen Zeilen zur Begleitung mitgebe. — Das vorliegende Exemplar ist bereits durch mehrere Hände gegangen und ist daher zweien Versen eines unserer Volkslieder zu Folge:

»Knjiga ide od ruke do ruke,

pa i dodje u pogane¹ ruke« — nicht mehr so

rein, als wie es sich für einen sich selbst praesentirenden Gegenstand ziemt. Ich kann daher nichts thun, die Mangelhaftigkeit des Exemplars zu entschuldigen, als die aufrichtige Versicherung beizufügen, daß bei aller Geringfügigkeit des Büchleins der Wille gut und stark war.

Ungeachtet meiner grossen Sehnsucht nach den geliebten Freunden habe ich Agram (seit meiner Abreise vor vier Monaten) noch nicht gesehen. Auch das hartnäckige Stillschweigen aller meiner dortigen Correspondenten konnte mich noch nicht dazu bewegen. Da es Sie mein Zögern vielleicht befremden könnte, so theile ich Ihnen die einfache Ursache mit. Gleich

¹ Schmutzige. — Opazka Vražova.

nach meiner Ankunft in Laibach hatte ich die Praenumerations-Ankündigung eines neuen Werkes in die Danica einrücken lassen; für welches ich schon hinreichendes Materiale hatte, das ich auf meiner Reise ordnen wollte. — Aber da auf der Reise (wie Sie es selbst wissen werden) oft die besten Vorsätze sterben, und dafür etwas ganz anderes zur Welt kommt, so geschahe es auch diesmal. Während der ganz drei Monate kam ich vor lauter Sammeln und Abschreiben von Volksliedern und slow. Sitten und Gebräuchen — gar nicht zum Ordnen, sondern brachte die Materialien des besagten Werkchens ganz im Status quo hieher. Da ich in Agram vor lauter Fragen und Erzählen erst spät dazu gekommen wäre, so machte ich hier bei einem Verwandten Halt, beschwichtigte die Sehnsucht, setzte mich zum Pult, und brachte nach drei Wochen Alles ins Reine, so daß ich nur noch das Vorüberrauschen des Anna-Balls abwartete, um mich sogleich nach Agram zu begeben, und die Sache unter die Presse zu befördern.

Nach der Aussage der hier angekommenen Agramer ist Herr Gaj bereits dort angelangt. Er wurde von der Stadt mit dem größten Pomp empfangen. Am Abende seiner Ankunft gaben ihm die Patrioten eine glänzende Serenade; wobei bei einem großen Zudrange des Volkes drei Hundert junge Leute mit flammenden Fackeln erschienen. Dieselbe ganze Nacht gab es vor lauter Gesang und Musik keine Ruhe. — Unser literarischer Kreis ist wieder mit einer jungen geistreichen Dame aus Dalmatien verstärkt worden. Sie heisst Ana Vidović und gab unlängst ein sehr zartes erzählendes Gedicht heraus unter dem Titel: »Ana i Stanko ili dubravka Mojanka«. Es besteht aus zwei Abtheilungen und erschien in Zara. Außer ihr besitzen wir noch zwei andere lebende Dichterinnen, die für die Danica schreiben. Si heissen Dragoila Järnević und Dragoila Voćinčević. — Bei Gaj erscheint das Repertoire der illyr. Nationalbühne, von welchem schon 4 sehr nette Bändchen erschienen sind. Der Band kostet 20 Kr. Sehr billig. — Soviel von den neuesten Erscheinungen unserer Literatur, insoweit ich sie aus der Ferne erfahre. Das große illyr. Lexikon befindet sich bereits seit drei Monaten unter Preße. Es wird sehr wichtig, ja bis jetzt das erste südslä-

wische seyn, welches nach Möglichkeit die Wörter und Ausdrücke aller bis jetzt in Literatur getrennter Südslawischer (diesseits der Donau wohnender) slav. Volkszweige enthalten wird. Im kommenden Winter kommen wieder Volkslieder von den obern und mittleren Gegenden der genannten Volkszweige heraus, die fleißig und bereits auch umsichtig allenthalben gesammelt werden. — Ich bitte Sie mich gütigst Ihrer Gef[ahlin], wie der ganzen Familie, empfehlen zu wollen:

Ihr ergebener [Diener]

Stanislaw Vr[az.]

[Desni rob pisma ođtrgañ.]

7. Pismi P. Dajnika.

1.

Großsonntag 8. May 1843.

Hoch. u. Wohlverehrtester Herr Professor!

Auf Ihr wiederholtes verehrliches Schreiben befriedige ich endlich einmal wenigstens zum Theil, wenn nicht ganz, *Ihren* sehnlichen Wunsch mit der *Chronik* von *Pollenschack*.

Schon durch 12 volle Jahre meines Hierseyns forsche ich immer nach allen *Daten* dieses *Decanats u. Schuldistrictes*; allein stets fort bleiben mir verschiedene Lücken, die ich nicht ausfüllen kann, denn die Trägheit unserer Vorfahren ist, grenzenlos, indem dieselben uns beinahe gar nichts aufschrieben und oft noch boshaft genug waren; selbst die vorhandenen zu verwüsten oder sonst verloren gehen zu lassen.

St. Lorenzen hinter Pollenschack, wohin Pollenschack früher eine *Filiale* war, verlor besonders durch den allgemein bekannten boshaften Pfarrer *Sirk* alle *Documente*, und was man noch vorhand, das sammelte fleißigst *Powoden* in Pettau. Verwenden *Sie Sich* also an den dortigen Kreisdechant *Zwetko*, und er kann *Ihnen* dienen mit der ganzen *Chronik* der Pfarren des Marburger Kreises, wie solche *Powoden* verfaßte und *Krempl* aus derselben sein Zeitungsreferat machte.

Meine Arbeiten schloß ich schon 1840, allein die Zögerungen der Pfarrer zur Hergabe der nachträglichen *Documente*

sind schuld, daß ich erst jetzt nach und nach damit zum Buchbinder komme.

Nun habe ich noch den gar bequemen Hrn Pfarrer in Friedau mit seinen Originaldokumenten abzuwarten, und dann habe ich oberflächlich, so gut ich konnte, diese Arbeit beendet, und meine Nachfolger heut oder morgen mögen daran bessern und gänzen, was sie wollen und können.

Mit vorzüglichster Verehrung

Ihr dienstfertigster Freund

Dainko.

2.

Hochwohlgeborner Herr Professor,

Allerverehrtester Freund!

Dieselben sind bei jeder Gelegenheit meines Namens rühmlich eingedenk, ohne daß ich weiß, wie ich diese *Ihre* Wohlgeneigtheit verdiene, wie ich solche neuerdings im IV. Hefte steierm. *hist. Vereins*-Mittheilungen P. 228. 1854 vorfinde. Meine slawistischen Leistungen sind zwar mehrfach, aber nicht von besonderer Bedeutung. — Da *Sie* aber diese meine Wenigkeiten anerkennen, so sage ich Ihnen meinen herzlichsten Dank mit der Versicherung, daß es mir nicht am guten Willen fehlt, für unser armes Volk nach Kräften zu arbeiten, nur hat man mit vielen und oft unüberwindlichen Hindernissen zu kämpfen, daß Einem beynah die Lust vergehen möchte, bei *slawistischen* Nachforschungen geduldig zu verbleiben. — Im Jahre 1848, wo alle Bosheit freyen Lauf hatte, machten sich unsere *Ultraslawisten* das Vergnügen, Sie und mich in der damaligen ausgelassenen [?] *Laibacher Novina* und auch in der Gratzzeitung als Unfreunde des Slavenvolkes zu tadeln. Gott und das Gewissen sowohl *Ihres* als auch meines Herzens aber weiß es, daß jene Anwürfe ungerecht waren, und unsere damaligen Tadler finden sich darüber seitdem immermehr selbst getadelt. So gut ich für mein windisches Volk denke, so gut denke ich auch für jede andere *Nation*. Warum ich aber meines Amtes als *Schuldistrictsaufseher* nachdrücklichst darauf dringe, daß in unseren Volksschulen nebst windisch

auch das Deutsch fleißig eingeübt werde, wissen *Sie Allein Allerliebster Freund* die vielen gewichtvollen Gründe auch selbst. Wie um Gotteswillen werden denn unsere windischen Buben in *Marburg* in die 3te *Classe* eintreten, wenn sie keinen deutschen Buchstaben und kein deutsches Wort mitbringen. Und wie elend geht es nicht jenen Windischen beym *Militär*, die stockwindisch — ohne alle deutsche Schrift und Sprache eintreten. Man kann darum sagen, unsere windischen Landleute sind g'scheider, als unsere *Ultra* — oder *Ilavslavisten*, darum halten sie auf eine Landschule Nichts, in welcher der Lehrer nicht das Deutsch fleißig einübt. Also mein *liebwertheater Herr Professor*, gereicht es *Ihnen* und mir nur zur Ehre, wenn man uns *Beyde* in jenen Wirrzeiten und noch jetzt öfters als *Deutsch = Micheln* betitelt, daß aber wir *Beyde* christlich und patriotisch gut denken, darüber hat uns *Zweyen* noch kein *Παναβιστα* eine Rüge gemacht. Die allerneueste Volkshymne »Gott erhalte, Gott beschütze« machte mir mit der Verwindischung ein mehrtägiges Nachdenken, bis ich den deutschen Sinn in unserer Mundart ziemlich erreichte; die deutsche Sprache hat sehr viele einsilbige Worte und noch dazu meisterliche Zusammensetzungen, dagegen hat der Wende viele lange Worte und oft nothwendige Umschreibungen, um den deutschen Sinn zu erreichen. So reich der Deutsche an Reimen ist, so arm ist der Slowene an Versreimen, darum ist es sehr schwer aus deutschen Versen windische Verse zu machen. Demnach habe ich manchen Vers kaum annähernd dem deutschen Sinne geben können, zum Theil aber gelang es mir, in manchen Worten den Sinn reicher zu geben, als er im deutschen enthalten ist. Den ganzen *Hymnus* mußte ich an die *Kreisbehörde* abgeben. Unsere Sängler und Sänglerinnen haben mit dieser *Hymne* herzige Freude, und singen dieselbe nach *Jos. Haiden* — [sic!] *Melodie* sehr gut.

Auch bei Gelegenheit der *Almosens*-Sammlung für die *Franz-Josephs Votivkirche* in Wien sangen wir ein dreystrophiges Liedlein, und dieses sende ich *Ihnen* in der Beilage mit einer buchstäblichen Verdeutschung, und wenn der Deutsche aus dieser buchstäblichen Verwindischung deutsche Verse machte, so würde es ihm fast so schwer fallen,

als wenn man aus deutschen Versen Windische Verse zu machen hat.

Die *slavische Inschrift* auf den uralten vor mehreren Jahren bey *Negau* ausgegrabenen Helmen habe ich nach unserem *Dialekte* verglichen, sie *graecisirt* stark, wie überhaupt unser *Dialekt* mit der griechischen und lateinischen Sprache sehr verwandt ist. Die Verdeutschung jener Inschrift dürfte buchstäblich lauten: Entwänderling! Hier beende den Grimm der grausamen Gewaltthätigkeiten, Wütherich bis zu den Lehmhügeln. Die Schrift ist *runisch* und *orientalisch* von der rechten zur linken Hand zu lesen. Lehmhügel = allerdings so viel als unsere Heidenischen lehmigen Grabthügel.

Seit meinen 23 Dienstjahren an der Dechantey Großsonntag habe ich im ganzen *Decanatsbezirke* Alles erhoben, was mir Merkwürdiges vorkam. Da *Sie Ihre* Freude haben, derlei *Local-Notizen* zur Wissenschaft zu nehmen, und in *Ihren* Schriften der Lesewelt mitzuthellen, so können *Sie* gelegentlich zu *Ihrer* Unterhaltung diese *Chronik* hier einsehen. Sie ist zwar nichts Vollständiges, aber doch besser als gar Nichts. Ich habe dazu nur einen Anfang gemacht, und meine Nachfolger sollen für die nähere Ausführung bedacht seyn. Nur Schade, daß man in unserer merkwürdigen Gegend keine Urkunden hat. Denn dieselben wurden vor den Einfällen der *Kruzen* und *Türken* durch den *D. R. Orden* nach *Frisach* und von dort, weiß Gott wohin, vertragen.

Ihre Beschreibung des *Gymnasiums Marburg* ist alles Lobes werth; denn so was liest jedermann mit besonderen Vergnügen. Und überhaupt liest man Alles gerne, was *Sie* in *Ihren* Heften und in der Gratzter-Zeitung dem *Publicum* zur angenehmen Wissenschaft mittheilen. Leben *Sie* sehr wohl. Ich verbleibe Ihr

alleraufrichtigster

dankschuldiger Freund

Dajnko.

Großsonntag 26. Juni 1854.

8. Pisma Coste star.

Od Coste je dobil Puff 40 Likavčevih dokumentov, da jih je porabil za Likavčevo biografijo. Prej jih je imela v rokah Elisabeth von Fichtenau.

Dopisovanje med obema je začel Costa, ki se je s pismom 6. febr. 1848 zahvalil Puffu za oceno v *Stiri* št. 13. Tako sta se seznanila in začela korespondirati. Vezalo ju je zanimanje za domačo zgodovino, o čemer pričajo ohranjena Costova pisma. Tako piše Costa 30. nov. 1851, ko govori o Klunovem „Archiv“: „Es ist der Mann der That zu bewundern, bei der Ungunst, die er bei seinen und leider auch bei meinen Landsleuten erfährt“ — in hvali Kluna, da se je lotil tako težavnega in tako zaslužnega dela. — 24. junija 1853 prosi Puffa donegov in gradiva za zgodovino francoskega medvladja v Iliriji. — 7. dec. 1853 pa poroča, da je priobčil v *Laibacherer* 12 svojih epigramov (pošiljal jih je tudi Kordesu za „*Iris*“) in da pripravlja gradivo „zu einer Schilderung der Industrie in Oesterreich vor der Einführung des Prohibitivsystems“.

9. Pisma V. F. Kluna.

Hochverehrter Herr Professor!

Ich nehme mir die Freiheit, Ihnen ein *Exemplar* meines soeben im Drucke erschienenen Werkchens „*Archiv* für die Landesgeschichte des Herzogthums *Krain*“ als Zeichen meiner Hochachtung zu übersenden, und indem ich Sie um gültige Besprechung in der *Graser* oder in der *Wiener Ztg* ersuche, erlaube ich mir, *H. Prof.* auf einige Punkte aufmerksam zu machen.

Gegenwärtig wird auf das Studium von Landesgeschichten in Österr. ein besonderes Augenmerk gerichtet, und die kais. Akademie der Wissenschaften geht hierin mit gutem Beispiele voran, weungleich es sehr zu wünschen wäre, wenn die Provinzial-Vereine sich einer größeren materiellen Unterstützung zu erfreuen hätten. Die h. Regierung hat z. B. für den hier constituirten montanistisch-geognostischen Verein

eine jährl. Unterstützung von 150 fl. C. M. von Seite der h. Stände Krains bewilliget; wie nothwendig wäre eine solche Unterstützung für den hist. Verein, der auf so schwachen Füßen steht, daß er sich kaum fortschleppt. Von diesem Gesichtspunkte ausgehend hatte ich den ganzen Reinertrag des Archives dem histor. Vereine gewidmet; und in dieser Art meine langjährige Sammlung und meine Arbeiten diesem vaterländischen Vereine bestimmt.

Dieses Archiv wird wenigstens 12 Hefte, durchschnittlich à 10 Bogen enthalten, und beiläufig so eingetheilt seyn:

1. Heft (wie ersichtlich), 2. & 3. Biografien berühmter Krainer und Geschichten der wichtigsten adeligen Familien des Landes, 4. Annalen von 1800—1853 und *Diplomatarium Labacense*, 5. Geschichte des Cisterzienser-Stiftes Sittich, 6. Reformation und Gegenreformation in *Krain*, 7. Geschichte der Stadt *Laibach*, im Anhang, Monographien der wichtigeren Ortschaften des Landes; 8. Die Türkenkriege in *Krain*; 9. & 10. *Krain* von *Carl M.* bis Rudolf I.; 11. & 12. *Krain* unter den Habsburgern.

Aus dem Inhalte erschen Sie, daß die Arbeit sehr umfassend für einen Einzelnen ist, denn auf wissenschaftliche Unterstützung in *Krain* ist fast gar nicht zu rechnen.

Das gesammelte Materiale ist groß, auch habe ich circa 7—8 Hefte im Manuscripte bereits fertig; das 1te Heft soll nun zeigen, ob man auf materielle Unterstützung rechnen kann, denn im negativen Falle würde ich dem Verreine nicht die Herausgabe zumuthen, da er so viel als keine Geldkräfte besitzt. Ob da nicht die kaiserl. Akademie unterstützend auftreten sollte; ich, für meine Arbeit, verzichte gerne auf jede Entschädigung, ich bin zufrieden, wenn für die Landesgeschichte Krains etwas geschieht. Daß ich aber nebst wissenschaftlicher Unterstützung und Arbeit nicht noch Geldopfer bringen kann, ist ersichtlich, umsomehr, da ich kein Staatsbeamte bin, und für die Zukunft zu sorgen habe. Ich hoffe übrigens, daß man so uneigennützigem Streben die Theilnahme nicht vorenthalten werde.

Ich ersuche nun, nachdem ich Ew. Wohlgeboren in meinem Plan eingeweiht habe, um dero bekannte Gefälligkeit

und bereitwillige Unterstützung derartiger Bestrebungen umsomehr, da H. Prof. Ehrenmitglied unseres Vereines sind, und sich stets so theilnamsvoll für das Aufblühen desselben erwiesen haben.

Einen «Entwurf zur Literaturgeschichte von *Krain*» habe ich ebenfalls fertig, von welchem bereits mehrere Auszüge in den Vereinsmittheilungen — die ich monatlich 1 Druckbogen fast ganz allein schreiben muß — erschienen sind.

Indem ich mich Ihrem Wohlwollen bestens empfehle und um baldige gefällige Besprechung nebst Hinweisung auf die obige Lage des Vereines ersuche, bitte ich mich gleichfalls mit Aufträgen zu beehren, und zeichne unter Versicherung ausgezeichneteter Hochachtung

Euer Wohlgeborener

Ergebenster

Dr. V. F. Klun.

Lbach, 7. XI. 52.

19. XII. 52 se zahvaljuje Puffu, da mu je sporočil, da je „Archiv“ že recenziral in poslal recenzijo uredništvu imenovanega lista. Ker pa so od tega sporočila pretekli že trije tedni, se boji, da uredništvo iz kakšnega koli vzroka ne mara priobčiti recenzije in zato prosi Puffa, naj pošlje recenzijo ravnateljstvu kranjskega zgodovinskega društva, ki bo poskrbelo, da bo recenzija izšla v Ljubljani. To pa ni bilo potrebno. „Wiener Zeitung“ je med tem oceno prinesla (5. jan., str. 27.), za kar se Klun Puffu zahvaljuje.

Nur die *Laibacher Ztg* schwieg über das für Krain sicherlich nicht bedeutungslose Werk; — ist es Unfähigkeit der Krainer?? ist es ein Neid, der nichts Vaterländisches aufkommen läßt? sind es andere Motive — ich weiß es nicht und forsche nicht darnach. Ich habe den edelsten Zweck vor Augen und frage weder nach Anerkennung meiner Landsleute noch nach materiellen Vortheilen; Gott Lob, ich stehe nach allen Seiten hin als freier unabhängiger Mann da, und werde unverdrossen auf meiner Bahn vorwärts schreiten. Für die

Laibacher Zeitg, deren Redaktion ich bekanntlich seit August 1849 leite, sind mir von Ihnen in letzter Zeit keine Beiträge zugekommen. Sind dieselben vielleicht auf der Post verloren gegangen? Die istrianischen Reisebilder erscheinen jetzt unausgesetzt, und diesen laße ich die Monathfeste der Slovenen folgen.

Falls H. Prof. eine Besprechung für die »Mitth. des histor. Vereines« senden werden, wird die Drücklegung also gleich veranlaßt; haben Ew. Wohlgeboren die »Mitth. de 1852« bereits erhalten? Ich gab schon vergangene Woche den bezüglichen Auftrag an H. *Jellouschek*.

Bezüglich des »Ordens« der *Flagellanten* erlauben Sie mir die Bemerkung. Ich wählte absichtlich die Bezeichnung »Orden«, und nicht »Sekte« oder »Sektirer« aus dem Grunde, weil die Flagellanten schon von ihrem Begründer *Rainer* in *Peruggia* »ordo flagellantium« genannt wurden; auch *Thalberg* und *Valvasor* nennen sie »Orden«. Ich hielt mich vielleicht zu wenig streng an den modernen Sprachgebrauch (Orden mit Genehmigung der bezüglichen Autoritäten, Sekte ohne Genehmigung), obwohl auch in neuerer Zeit Abnormitäten gegen die Sprachbezeichnung vorkommen, z. B. Freimaurer-Orden. Mein Streben bei dem Archive aber ist, mich möglichst der in den Urkunden und alten Vermerkungen gebräuchliche Ausdrücke zu bedienen, was ich sowohl in sprachlicher als in hermeneutischer Beziehung für wichtig halte. Jedenfalls aber hätte ich eine Anmerkung *ad vocem* »Orden der Flagellanten« geben sollen; und ich bin Ew. Wohlgeboren für diese Aufmerksamkeit sehr dankbar. *Dr. Bleiweiß* macht in seiner Kritik auch die Bemerkung, ich sollte bei jeder Begebenheit die Quelle angeben, worüber ich auch Sie um Ihre geehrte Meinung bitte. Ich bin zwar vorderhand dagegen, weil ich gesonnen bin, in der Folge ein separates *Diplomatarium Carniolicum* — natürlich mit Quellenangabe — herauszugeben. Das »Archiv« aber ist ein Nachschlagebuch nicht bloß für den künftigen Geschichtschreiber *Krains*, sondern auch als Lectüre für Laien. Doch wird mir die Aussicht von Ew. Wohlgeboren sehr schätzenswerth sein.

Da ich an der *Reformations*-Geschichte im 16 ten Jahrhunderte in Krain arbeite, so würde ich Herrn Professor bitten, ob Ihnen dießfalls keine näheren Quellen bekannt sind, oder ob ich nicht in Gratz die »Generalien-Sammlungen« der E. H. Carl und Ferdinand, oder die landständischen Protokolle aus jener Zeit haben könnte?

Mit der Versicherung ausgezeichnet. Hochachtung empfehle ich mich Ihrer ferneren freundschaftlichen Gewogenheit, und bin zu Gegengefälligkeit stets sehr bereit,

Ihr ergebenster

Dr. V. F. Klun.

Laibach, 16. I. 53.

4. marca 1854 ga prosi, naj poskrbi, da bo »Grätzer Zeitung« vendar priobčila poročilo o njegovem »Archivu« in se izraža zelo neugodno o gledališkem ravnatelju Calliano, ki je iz Ljubljane, kjer je bil 3 leta, odšel v Maribor. — 28. avg. 1854 poroča o svojem šesttedenskem potovanju po Nemčiji in Češkem, ter se pritožuje: »Die »Grazerinn« hat noch nie ein Wort über mein Archiv (2. & 3. Heft) gesagt; wollten Sie sich dießfalls nicht verwenden? Ihre Correspondenzen sind uns stets willkommen; Ihre größeren, bei uns erliegenden Aufsätze werde ich theils in die Druckerei, theils Ihnen zusenden. Diese Feuilletons sind wahrhafte Todtenkammern der Musen; doch arbeite ich dahin, dass vom Jänner 1855 ein belletristisches Beiblatt zur Laib. Zeitg. erscheinen würde, dann werden wir viel Material brauchen, und ich rechne vor Allem auf Ihre Unterstützung«.

10. Pismo Andreja Voduseka.

Blagorodni gospod Profesor!

Od kod imate Vi tako jako Slovensino? Mislil sim Vas za tordiga Nemca, pa imate slovenski marn de Vam ni par; menda ste se Terstenjakovega duha nadihali; Bog Vam daj zdravje. Vi še bote vtegnali slovenski Literat sloveti, kakor

slovite za nemškega. Od Vašega novega zdelka mi blagovoli-
lite 3 iztise, za kere tukaj tečejo 4 fl. CM, in imete pripo-
ročenega

Vašega prijatelja
Voduška.

27. junia 854

Mala izvestja.

*Topografske drobtine.*¹

Hospitale s. Marie (de) Pecniz.

Leta 1192. je sestavil Centius, takratni komornik Rimske cerkve in poznejši papež Honorij III. nekako davčno knjigo, iz katere je razvidno, koliko so morale posamezne cerkve plačevati Rimski stolici. V tej knjigi stoji, da je moral hospital sv. Marije (de) Pecniz, ki se je nahajal v Oglejski patriarhiji, dajati po dva zlata. Fabre in Duchesne, ki sta omenjeno davčno knjigo izdala v *Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome*, 2e serie VI, Paris, 1910, mislita (p. 128, not. 3), da rečeni Pecniz je sedanja vas Pečnik pri Ledinah blizu Idrije na Kranjskem. Po mojih mislih imenovani hospital ni bil na Kranjskem, temuč na Koroškem. Kaj pravijo o njem drugi viri?

V neki listini papeža Inocenca III. z dne 21. maja leta 1204. (gl. Potthast, *Reg. pont. Rom.*, št. 2216) čitamo, da sta »hospitale de Bekekeg« ustanovila A. de Raze in njegova soproga H. — V neki drugi listini z dne 11. aprila leta 1202. (Zahn, *Urk. f. Steierm.*, II, 77, št. 48) se omenja »hospitale sancte Marie de Rasia«.

Brez dvoma imamo tu opraviti z enim sanim hospitalom, ki se je nahajal v Rožni dolini (Rasia) na Koroškem in katerega sta ustanovila A(lram) iz Roža in njegova soproga H. Kaže se, da je bil ta hospital v Pečnici (Pecniz, Bekekeg) ali pa blizu nje, morda tam, kjer je sedaj Sv. Martin v Pečnici. Obe te dve vasi ležita jugozahodno od Rožaka na Koroškem. Neki Alram iz Roža, najbrže ustanovitelj hospitala, se leta 1183. omenja kot priča v neki listini. (Zahn, *Urk.*, I, 590, št. 621.) Centijevo davčno knjigo, v kateri so naštet še nekateri drugi cerkveni zavodi po Koroškem, je Jaksch prezrl v svojih *Mon. Carinthiae*. Knjigo je med drugimi izdal tudi Muratori (*Antiqu. Ital.*, ed. Arret., XIV, 285—368).

¹ Nekoliko takih drobtin sem priobčil v Časopisu za zgodovino in narodopisje leta 1911. (VIII, str. 77—80.)

Wrslich prope Gylam.

V neki listini iz leta 1167. stojé besede »prope Gylam in loco Wrslich« (Jaksch, Mon., I, 192; Zahn, Urkb., III, 7), v neki drugi listini iz leta 1169. pa »Wrslich iuxta aquam Gilam« (Jaksch, I, 194; Zahn, III, 8). Jaksch in Zahn mislita, da »Wrslich« je vas Oslešica pri Žusmu na Štajerskem, »Gyla« pa Virštanjski potok. — Po mojih mislih je »Wrslich prope Gylam« isti kraj, kakor Worzilich (gl. Jaksch, Mon. Car., IV, 247) ali Worcilihc (Jaksch, IV, 249), o katerem pravi Jaksch (IV, 1051), da se nahaja pri Podkloštru na Koroškem. Wrslich je bil torej na Koroškem v Ziljski dolini poleg Zilje (Gyla). Kako se danes imenuje, ako se sploh še nahaja, ni znano. Kakor se kaže, je Krška cerkev med letom 1169. in 1238. odslopila »Wrslich« samostanu v Moznici.

Predium Ternberch.

V neki listini krškega škofa Romana I. iz leta 1154. se omenja »predium Ternberch dictum iuxta fluentia Söwe situm«. Jaksch (Mon. Car., I, 154, št. 187), ki je to listino priobčil, pravi: »Ein Ternberch ist an der Save nicht zu finden, wohl aber Dornberg (Ternova Gora) im Bezirk Tüffer nicht weit vom rechten Ufer der Sann«. — Po mojih mislih je ta »Ternberch« sedanja vas Tirna, ki se nahaja v Litijem okraju na neki gori nad reko Savo. Znano je, da so imeli krški škofje še druga posestva blizu Litije in tudi drugod po Kranjskem, tako n. pr. v Biču, Bitiču in Moravčah blizu Litije. Blizu Moravč so postavili grad na Obli gorici. Tudi v Škrljevu pri Št. Rupertu in v Savljah blizu Ljubljane so imeli posestva.

Losiza, Cosiza.

V neki listini iz leta 1146. čitamo, da je oglejski patriarh Peregrin I. podelil samostanu v Gornjem gradu deset kmetij »apud Budriach« in pet kmetij »apud Losiza«. (Zahn, Urkb. f. Steierm., I, 262, št. 254.) Listina se nam je ohranila v nekem prepisu iz 17. stoletja. Budriach je vas Budrio blizu Vidma na Furlanskem. Kar se tiče drugega kraja, misli Zahn na Velike Lašče na Kranjskem. A kaže se, da je namesto »Losiza« v izvorni listini stalo »Cosiza«, kar pomenja vas Ko-

zico na zemlji Beneških Slovencev severovzhodno od Št. Lenarta. Ni nam znano, da bi bil imenovan samostan imel kako kmetijo v Velikih Laščah, pač pa vemo, da jih je imel v Kozici. Orožen (Das Benediktinerstift Oberburg) navaja na str. 117. kratek regist. z dne 16. maja 1335. in na str. 308. pa dotični del urbarja iz leta 1426. Na obeh mestih se omenja Kozica, nikjer pa ne Velike Lašče.

Kraj »Priu«.

V neki listini iz leta 1147. se omenjajo vasi Loče na Koroškem, poteni Št. Janž ob Zilji in pa kraj »Priu«. Mittarelli je bil prvi, ki je pred poldrugim stoletjem priobčil to listino (Annual. Camuld., 507). Za njim so jo ponatisnili Liruti (Notizie del Friuli, V, 227), Cappelletti (Le chiese d' Italia, VIII, 204) in Jaksch (Mon. Car., III, 329). Kar se tiče krajev, kateri so v listini naštet, nam je znano, da so Loče južno od Blaškega jezera, Št. Janž ob Zilji pa je leta 1348. Dobrač zasul. Vprašanje je, kje nam je iskal kraj »Priu«. Po mojih mislih je v izvorni listini najbrže stalo »Pruc«, a Mittarelli je morda namesto Pruc zapisal Priu. Ta »Pruc« (v drugih listinah se nahajajo izrazi Pruck, Prukke, Mostic, Mostich, Pons itd.) je vas Mostič, katero je tudi leta 1348. zasul Dobrač. Bila je blizu prej imenovanega Št. Janža ob Zilji.

Kraj »Wissich«.

Grof Bernard iz rodovine Spanheimov je podaril Šentpavelskemu samostanu med drugim tudi kraj »Wissich« ali »Wisse«. (Cfr. Jaksch, Mon. Car., III, št. 521.) Papež Lucij III. je leta 1184. potrdil ta kraj rečenemu samostanu (Jaksch, št. 1308), leta 1196. pa papež Celestin III. (Jaksch, št. 1467). Ta kraj se je nahajal na južni strani reke Drave (cfr. Jaksch, št. 521). Jaksch (Mon. Car., IV, 1047) misli, da je bil Wissich pri Velikovcu.

Blizu Velikovca ni nobenega kraja, kateremu bi še »Wissich« reklo. Pač pa je znano, da je imel Šentpavelski samostan v 15. stoletju svoje fevde »in der Weissach bey Wildenstain«. (Schroll v Archiv f. österr. Gesch., XXXIV, 310 in 320.) Wissich nam je tedaj iskati v občini Galiciji pri Bildenštajnu. Zahodno od Bildenštajna prebiva dandanes kmet Višovnik.

Dr. Fr. Kos.

Bosna v prazgodovinski dobi.

Za zgodovino Bosne in Hercegovine velezaslužni »Glasnik zemaljskog muzeja« je l. 1914. dovršil 25 let. Radi tega je uredništvo priredilo slavnostno številko, ki tvori I. in 2. zv. XXVI. letnika in je v njej podan pregled celokupnega dela »Glasnika« in deželne muzeja. Kot krona te obletnice se je z veseljem pričakoval visoki obisk prestolonaslednika Franca Ferdinanda v muzeju. A nemila usoda je razprostrla črna krila čez ta jubilej: tisti hip, ko je imel prestolonaslednik priti v muzej, je s svojo soprogo izdihnil dušo v dvorcu deželne vladé. Slavnostna številka »Gl.« se je spremenila v žalno, a vsebina je ostala, kakor je bila določena in nam podaja zanimivo sliko Bosne zlasti v prazgodovinski dobi.

Novejši politični dogodki obračajo na Bosno pozornost cele Evrope in v etnografskem oziru je bila Bosna od najstarejših časov do današnjih dni v ozkem stiku z našimi deželami; zatorej podamo v naslednjem po »Glasniku« kratak pregled znanstvenih posledkov o prazgodovini Bosne.

V obče se je po okupaciji prazgodovina primeroma najbolj gojila, dočim zgodovina lirska-srbske in turške dobe zaostaja, kar je pripisovati vplivu političnih struj in vladnih zistenov, proučevanje turške dobe pa je zaostalo vsled tega, ker do najnovejšega časa ni bilo pri muzeju in »Glasniku« strokovnjaka-orijentalista. Za proučevanje prazgodovine si je stekel največ zaslug sedanjí urednik »Gl.« dr. Čiro Truhelka, ki je že l. 1886. bil poklican iz Zagreba kot pristav k sarajevskemu muzeju. On je tudi obširno popisal posledke prehistoričnih raziskav (str. 43—140).

Sledov diluvijalnega človeka niso doslej našli v Bosni in Hercegovini, tudi starokamenena (paleolitska) doba ni tukaj zastopana, kakor pri nas na Štajerskem ne, pač pa je najdeno več naselbin iz novokamenene (neolitske) dobe in sicer mlajše, od katerih je ena najstarejših v Butmiru, kjer je bila tudi izdelovalnica kamenitega orodja in sicer v tolikem obsegu kakor malokje v Evropi.

Neolitske naselbine so večinoma v ravlinah, ob koncu te dobe se pa naskrat spremeni zistem, za selišča se več ne

izbirajo ravnine, ampak strmo hribovje in gorovje. Med novokamneno in brončeno dobo se čuti neka praznina, kakor v zahodnih in severnih evropskih deželah med paleolitsko in neolitsko dobo. Pogreša se počasni prehod od neolitov k broncu, prejšnje, precej popolne kulturne oblike v keramiki se v brončenih naselbinah ne nadaljujejo, ampak izginejo z naselbinami in življenjskimi okoliščinami vred. Tako arheološke najdbe opravičujejo sklep, da so se prastari, mirni poljedelski prebivalci morali umakniti novодошлemu, bojevitemu ljudstvu — Ilirom, ki so se, kakor znano, razprostirali celo na naše Spodnje Štajersko. Med najdenimi predmeti prevladuje bojno orožje in naselbine kažejo značaj naravnih in umetnih utrdb.

Razen naselbin po ravninah in brdih ima bosanska prazgodovinska doba tudi svoja mostišča (hrvaški arheologi jih imenujejo »sojenice«), ne na jezerih kakor v Švici, ampak ob rekah. Doslej je preiskano dvoje mostišče ob reki Uni pri Ripču blizu Bihaća in v Doluji Dolini na Savi nižje Bos. Gradiške. Oboje spada v začetek brončene dobe; mostišče v D. Dol. je propadlo v laténski dobi, ono pri Ripču pa sega še v rimsko dobo in celo v srednji vek. V D. Dolini je najbolj ohranjeno mostišče in na predmetih najbogatejše, našli so tudi grobišče tega selišča iz 7. veka pr. Kr. (str. 91).

Z ozirom na značaj najdenih starih sklepa dr. Truhelka, da je najstarejše neolitsko selišče v Dolnjem Klakaru. Neolitsko selišče je tudi pri Novem Šeheru, potem v Butmiru v zahodnem delu Sarajevskega polja blizu Ilidže. Tu je bila glavna izdelovalnica kamenitega orožja in orodja ter lončarskih izdelkov, poljedelstvo in živinorejstvo, se zdi, je bilo postransko. Zelo zanimiva je lokalna karakteristika butmirske keramike. Glede izvora butmirske kulture so arheologi različnega mnenja: Virchow ji išče izvor na jugu, odkoder bi došla semkaj preko Jadranskega morja, Montelius jo zasleduje na vzhod, Evans opaža v njej mikénski vpliv, Mortillet išče stik z jugovzhodno Evropo.

Slični predmeti, ki so jih našli drugod, kažejo, da je v Butmiru bilo središče kulture, katere skrajne točke so bregovi Egejskega morja ter Karpati. Ta butmirska keramika kaže

več tisoč let pred Kr. tako umetniško ornamentiko, kakor je sicer v onih časih nikjer ne najdemo v Evropi. Umetniška ornamentika se pa nahaja le pri finjših, zlasti sakralnih posodbah, ki so se pozneje izdelovale iz bronca in tako je brončena kultura zadušila prejšnjo keramično ornamentiko.

Iz eneolitске ali bakrene dobe (4000—2000 let pred Kristom) so se našli predmeti v Griči v kotaru Varar-Vakuf, v Karavidu blizu Bosanske Gradiške, v Kozarcu in na nekaterih drugih krajih, a dr. Truhelka sodi, da to niso domači izdelki, ampak zaostanki s to robo potujočih trgovcev. Izhodišče brončene kulture je Azija; zato se tudi bronca javlja v Bosni prej kakor v drugih zahodnih evropskih deželah, enako tudi železo. Začetek brončene dobe stavlja bosanski arheologi v začetek drugega tisočletja pr. Kr., konec pa, oziroma nastop železa pod konec drugega tisočletja. Pojav bronca na evropskih tleh stavlja učenjaki v zvezo z doseljivanjem arijskih narodov, ker pa početek brončene dobe v raznih deželah stoji cela stoletja narazen, se sklepa, da se preseljivanje arijcev ni izvršilo naenkrat, ampak polagoma, v večjih ali manjših presledkih. Po svoji brončeni kulturi spada Bosna v isto kulturno okrožje kakor podonavske dežele, Balkanski in Apeninski polotok. Časovno in krajevno je bil poseben razsežen panonski tip, ki se javlja tudi v naših, štajerskih najdiščih.

Ker je poznavanje železa precej zgodaj prodrlo iz Azije v Bosno, je brončena doba tukaj razmeroma kratka, vsekako je v Bosni prišlo železo v rabo kakih 1300 let pred Kr. Zanimivo je, da so ob jugovzhodni periferiji Sarajeva zasledili prazgodovinsko selišče, ki sega od konca neolitske dobe nepretržno celo v srednji vek; ponekod se kaže vez celo do današnjih dni.

Med bosanskimi prehistoričnimi grobišči je najznamenitejše ogromno grobišče v Glasincu, ki se razprostira od Romanije do Drine in šteje nad 20.000 gomil; to grobišče je vzbudilo občno pozornost med strokovnjaki. Primerjati mu se dajo le grobišča na Kavkazu in tudi tipi spominjajo na Kavkaz, zato je opravičeno mnenje, da so to kulturo prinesli v Bosno Iliri iz kavkaških pokrajin. Drugi tipi kažejo na Italijo,

tretji pa grški vpliv. Iliri na Balkanskem polotoku so se delili v mnogo samostojnih plemen, ki so si bila med seboj mnogokrat sovražna, tudi arheološke najdbe potrjujejo to različnost in razcepljenost. Za čudo pa ob začetku t. zv. laténske dobe (okoli 500 pr. Kr.) naenkrat prenela glasinačka kultura, kakor da bi se ono mnogobrojno ljudstvo v zemljo vdrlo. Prebivalci okoli Glasinca so ali propadli v kaki hudi vojni katastrofi ali pa so pred silo novodošlega ljudstva — morda Keltoy — zapustili svojo domovino in se izselili. Slednje pa ni neverjetno radi tega, ker okoli Glasinca skoraj popolnoma manjkajo sledovi laténske kulture, katero so ravno Kelti prinesli od severozahoda, dočim po drugih krajih Bosne prevlada laténska kultura starejšo domačo. Pri starih Ilirih je bilo tetoviranje sploh običajno in našli so obilico igel za tetoviranje; ta običaj se je ponekod med bosanskimi katoličani ohranil še do današnjih dni. Stari Iliri so bili pretežno »dolgoglavci« (dolichocephali), kakor kažejo lobanje (66 %) ter se v tem oziru popolnoma vjemajo s praprebivalci Lacijā okoli Rima, tako arheologija in antropologija podpirata podmeno, da se je en del Ilirov preselil v Italijo. Današnje bosansko prebivalstvo je v veliki večini »kratkoglavo« (brachycephali), kar pripisuje pisatelj vplivu slovanskih plemen, ki so prevzela domovino starih Ilirov.

Najdragocenejši del prehistorične zbirke sarajevskega muzeja so čelade, ker razen Louvra v Parizu nima noben muzej tako bogate zbirke brončenih čelad kakor sarajevski. Te čelade predstavljajo korintski tip s ščitom za nos (iz 6. stol. pr. Kr.), etruščanski (po priliki iz istega časa), ki ima obliko klobuka z ozkimi okrajci, ilirski tip, ki nima ščita za nos, pač pa za lice ob strani, in mlajši etruščanski tip z jačolčico na vrhu in lahno zavitim okrajcem (od 4. do 2. stol. pred Kr.).

V grobišču v Sanskem Mostu so se našle lepe zaponke tipa »Certsos« od 5. do 3. stoletja pr. Kr. Kakor drugod so tudi v Bosni v obče prazgodovinski grobovi z okostnjaki starejši kakor s sežganimi mrlji. V Gorici ob dalmatinski meji so zasledili tudi prazgodovinski krematorij. V Jezerinah v bihačkem kotaru so našli grobove starih Japodov.

Proti koncu 3. stol. pr. Kr. se začnejo boji z Rimljani, ki po mnogoterih krvavih bojih končno zavladajo na Balkanskem polotoku, a v rimski dobi je Bosna kot znotranja dežela bila podrejenega pomena; za naše čase važno dejstvo pa je, da je velepraktični Rimljan združil Bosno z Dalmacijo. Kdor hoče ineti Dalmacijo, mora ineti njeno zaledje — Bosno-Hercegovino in nasprotno ima ta dežela dovolj »solnce in zraka« le, če je združena z Dalmacijo. Velikega pomena za rimsko cesarstvo je bila grozna vstaja ilirskih plemen l. 6. po Kr. Ilirci so sicer podlegli rimski premoči, a njili vstaja je preprečila daljnje rimsko vojskovanje proti Markonom in povzročila, da Rimljani niso mogli osvojiti današnje Češke. V tej vstaji so sodelovale tudi naše dežele.

V mnogoterem ozir je prazgodovina Bosne¹ poučna tudi za naše dežele, posebej za Spodnje Štajersko. Kali poznejši žalostni zgodovini te dežele nahajamo že v pradedavi dobi: bojevitost, razcepljenost in neednost, kar je deloma v zvezi z geografičnim značajem Balkana sploh.

F. Kovačič.

¹ Skoraj istočasno je v poljskem jeziku izšla knjiga: Kostrzewski Joz., Wielkopolska w czasach przedhistorycznych, Poznań 1914, str. 220, ki podaje pregledno in poljudno sliko o prazgodovinskih najdbah na ozemlju nekdanjega poljskega kraljestva.

Književna poročila.

Gruden dr. Josip: Zgodovina slovenskega naroda. 4. zv. L. 1914, str. 531—688. S tem zvezkom nas g. pisatelj uvéde v novi vek. Dva velpomenljiva dogodka 16. stoletja tvorita vsebino tega zvezka ter mečeta dolge senice še k nam v 20. stoletje. To je zavlada Habsburžanov nad češkimi in hrvaško-ogorskimi deželami, pa protestantizem. Bitka pri Mohaču l. 1526. je za monarhijo in posebej še za naše dežele dalekosežnega pomena. Sosnosky (Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866) vidi v bitki pri Mohaču za avstrijsko državo celo začetek „orientalskega vprašanja“; četudi to vprašanje z ozirom na Avstrijo sega še dalje nazaj, vendar je tukaj začetek jugoslovanskega vprašanja v okviru monarhije in pa mnogoterih znotrajnih in zunanjih kriz radi ogrskega prestola. Tudi sedanji krvavi dogodki so le ena izmed zadnjih pismenk v zgodovinskem alfabetu, ki se začneja z bitko pri Mohaču, oziroma z izvolitvijo Ferdinanda za češkega, hrvaškega in ogrskega kralja. Verski preobrat 16. stoletja pa je tudi globoko potresel dušo slovenskega naroda in ustvaril začetek nove slovenske književnosti. Vsečina tega zvezka torej zasluži vso pozornost.

Govorec o Ogrski, ki je po l. 1526. dobila vladarja, ki je obenem vladal našim deželam, je g. pisatelj porabil priložnost in dostavil članek o ogrskih Slovencih (str. 544—560). Edini vir, ki sestavno obdeluje zgodovino ogrskih Slovencev, je med tem pisatelj objavil v „Časopisu“ (l. 1914 str. 93—154). Med ogrskimi Slovenci najdemo več gradiva jezikoslovca in narodopisce kakor pa zgodovinar, ki piše občno zgodovino celokupnega slovenskega naroda. Ciril in Metod, prihod Madžarov, njih borbe z Nemci, kulturni vpliv Slovencev na Madžare in obratno, Turški napadi in Kruci, pa malo število ogrskoslovenskih pisateljev in knjig, to je v glavnem vsebina, ki je na razpolago pisatelju občne slovenske zgodovine. Več gradiva bi seveda našel lokalni zgodovinar, ki bi se lahko podrobno oziral na krajevni imenopis, na graščine in njih podložnike, na zgodovino župnij in cerkev, na gospodarsko-agrarne razmere, na razne uime i. t. d. Zanimiva prikazen v socialno-politični zgodovini ogrskih Slovencev so — tudi na štajerski strani po Murškem polju znani — „nemešnjaki“ (od madž. nemes - plemenit, adelig), nalik hrvaškim „slivarjem“ in Turopolcem. Naši štajerski Košarji, Hebarji, Ferenci, Femberji i. t. d. so za pravo potomci prekmurskih „plemičarjev“, kakor jih imenuje naš g. pisatelj, ali „nemešnjakov“. Podrobno krajevno zgodovino bi najlažje obdeloval kak rojen prekmurski Slovenec, ki bi mu bili pristopni tudi razni madžarski viri. Pripomniti bi bilo, da so ogrski Slovenci (vsaj deloma) za časa hrvaške narodne dinastije (Tamišlav) spadali pod hrvaško kraljestvo. Videti je, da poglavje o ogrskih Slovencih še s tem ni zaključeno, ampak da se pisatelj še ozre na nje v katerem prihodnjih zvezkov, kjer bo govor o Krucih in o prekmurskem slovstvu.

S homatijami radi ogrskega prestola so v ozki zvezi veliki turški napadi v 16. stoletju; turška nevarnost za naše dežele priklapl v sredini tega stoletja do vrhunca. Pisatelj nam tu opisuje najprej boje s sultanom Solimanom, potem ustanovitev vojaške krajine in naselitev. Uskokov po slovenskih deželah. Na Štajerskem nam je uskoške naselbine iskati poleg naštetih krajev tudi okoli Šmarja pri Jelšah, kakor kažejo ondota imena nekaterih vasi, česar pa še nihče ni natančneje preiskoval.

Nad polovico 4. zvezka zavzema protestantizem. Ne moremo sicer reči, da je zgodovina protestantizma v naših deželah že dovolj razjašnjena, vendar je primeroma precej obdelana, torej je pisatelju bilo na razpolago dovolj obdelanega gradiva. Novih vidikov in odkritij v tej snovi seveda v poljudni občni zgodovini slovenskega naroda ne smemo pričakovati in zahtevati. Vidi se pa, da je g. pisatelj rabil tudi arhivalne vire. V glavnih potezih nam je g. pisatelj pregledno orisal protestantsko dobo, le v nekaterih rečeh bi po naših mislih smel nekoliko dalje poseči. Vzroki, ki jih našteva g. pisatelj za razširjanje protestantizma v naših deželah, so le bolj zunanji, v ozadju pa tiče znotranji vzroki: sprijenost srea, velika pravna pokvarjenost in posurovelost zlasti med plemstvom. Napačno bi bilo misliti, da je luteranstvo tako povzdignilo splošno pravno, nasprotno razbrzdanost mu je pripravila pot in Lutrov nauk o opravičujoči sami veri je le še pospešil pravni propad. Drugače ni bilo mogoče, če n. pr. Luter stavi tole ravnilo: „Besser sieh der Trunkenheit und Völlerei ergeben, als Fasten für ein gutes Werk halten“. Pijančevanje in posurovelost je splošen znak takratnega časa. Razni zgodovinski vzroki, ki so sploh v 14. in 15. stoletju izkvarili javno in zasebno življenje, so delovali več ali manj tudi pri nas, a tu so še veliko pripomogle neprestane vojne s Turki in domači nemiri zlasti za slabe vladavine Friderika III.

Da se glavna pozornost obrača na kranjski protestantizem, je naravno, ker ta je kazal še najbolj slovensko lice. Vendar bi se bilo potrebno ozirati tudi na protestantizem, oziroma kalvinizem v Medjimurju s tiskarno v Nedeljskem, ker je imel precejšen vpliv na sosedne štajerske in prekmurske Slovence in njegove knjige so bile po onih krajih bolj razširjene kakor kranjskih reformatorjev. Na Štajerskem se je pa medjimurski kalvinizem omejil le bolj na obmejne kraje (Ormož — Središče), ker štajerski deželni stanovni niso bili naklonjeni kalvinski stitui.

Pozitivni posledek te krize je slovenski prevod sv. pisma, spoznanje potrebe in važnosti knjig v slovenskem jeziku in tako začetek ter počasni razvoj novodobne slovenske književnosti. Čitatelj se ne hote vpraša, kaj je bil vzrok skoraj popolne slovenske slovstvene sterilnosti od 11. stoletja do reformacije? L. 1593. dne 24. nov. piše iz Gradeca Matej Forstner, ki je ondi študiral v jezuitskem kolegiju, in prosi patri-

¹ Auslegung des Evangeliums für d. ersten Sonntag in d. Fasten. Waleh, XI. 730.

jārha za dovoljenje; da bi smel brati protestantsko slovensko sv. pisano; prošnjo utemeljuje s tem, da je med Nemci že precej pozabil slovenski jezik, katoliških knjig pa v tem jeziku ni tiskanih nobenih (cum nulli catholici libri isto idiomate impressi extent).¹ Znanje slovenskega jezika se tu uvaža; manjka pa sredstva — knjig.

Pisatelj je o slovstvenih spomenikih srednjega veka govoril v tretjem zvezku, a naravnost na naše vprašanje ni odgovoril. Ta vzrok ni iskati morda v zanikarnosti ali prenizki izobrazbi takratne naše duhovščine (v tedanjih razmerah namreč pride ta pred vsem v poštev), ampak v neugodnih zgodovinskih razmerah. Glavni vzrok sploh naše narodne in kulturne mizerije je ta, da nismo imeli na svojem ozemlju duševnega središča — stave, ugledne škofoje. Solnograd in Oglej sta bila ne samo izven narodnih, ampak tudi izven političnih deželnih mej; ljubljanska škofija je pa nastala šele skoraj da ob zori reformacije ter ni imela dovolj obsega in moralnega ugleda, da bi postala ognjišče slovstvenega življenja. Metropole in višje šole so torej zunaj slovenskega ozemlja. Tuje in oddaljene škofoje in samostani dobivajo od nemških vladarjev na našem ozemlju bogate nadarbine, ki jih dajejo v zajem svojim vazalom tuje narodnosti. Plemstvo je tujega rodu in v tujini izobraženo, kolikor se sploh more govoriti v 14. in 15. stoletju o duševni izobrazbi, viteštva in plemstva, višja duhovščina je tuja, kolikor je domača, je siromašna in malo ali pa v tujem duhu izobražena, ter inače razpolaga latinsko, italijansko, nemško slovstvo; meščanstvo je živelo v patriarhalnih razmerah in bilo deloma potujočno, prosto ljudstvo pa neuko in branja nevedče. V takih razmerah slovstvo sploh ni bilo mogoče; kar so duhovniki potrebovali, so si sami prav po domače in po svoje prestavljali.

Do konca 13. stoletja vlada v javnem in slovstvenem življenju latinsčina, od konca 13. stoletja pa v naših deželah vedno bolj prodira nemščina, kolikor pa naši izobraženi krogi niso bili prožeti z nemškim duhom, so dobivali književna pomagala iz sosedne Hrvaške. Religiozne ideje so se ljudstvu priobčevale z živo besedo in s pomočjo nazorne umetnosti.

Za reformatorje so bile razmere čisto drugačne, nekako podobne onim, ki so rodile staroslovensko slovstvo. Protestantizem kot nova vera je bil primorán, oprijeti se novega sredstva — slovstva, če je hotel prosperovati. Popolnoma napačno bi bilo misliti, da je protestantske pisatelje in izdajatelje morda vodila narodna zavest, ljubezen do slovenskega naroda ali želja, ustvariti Slovincem nekako narodno kulturo. Nagibi so bili čisto konfesionalni. Trubar je prijel za pero, ko z živo besedo ni mogel oznanjevati svojega nauka. Plemstvo za sebe ni potrebovalo slovenskega slovstva, zato tudi najdejo prve knjige le malo odjemalcev; da so vendar reformatorji nadaljevali izdavanje sv. pisma, povod temu je bila težnja, sebi podložno, nemščine nevedče ljudstvo pridobiti za novo

¹ Nadšk. arhiv v Vidmu, Relationes ex parte Impcrii vol. XLV.

vero. Pri odjemanju Dalmatinove biblije jim pridejo na pomoč tudi katoličani. Če je pozneje katoliška reformacija hotela paralizirati protestantski vpliv na ljudstvo, se je morala tudi poslužiti — knjige, tako se je iz čisto konfesionalnih interesov izcimilo slovensko slovstvo.

V knjigi smo zasledili nekaj manjših stvarnih nedostatkov, ki so deloma pač štetil na račun tiskovnih pogreškov. Ogrski kralj Štefan sv. ni umrl l. 1037, ampak 1038 (str. 548), kralj, ki je ustanovil l. 1183. eister-eijansko opatijo v Št. Gothardu (str. 559), ni Bela IV., ampak Bela III. (1173—1196). Rodovina Banfy je slovanskega pokolenja: Babiči ali Babo-niči, kakor pišejo hrvaški zgodovinarji, na njih spominja najbrž vas Ba-binci pri Ljutomeru; na str. 576. se bere Zrinski, na str. 580 i. dr. pa Zrinjski, kakor je prav, tako bi imelo biti tudi Slunjski, ne Slunski (str. 584). Lavantinski škof Filip Renner ni vladal šele od l. 1546 (Tangl ima l. 1536), ampak že od l. 1533 (do 1555), ko se je njegov prednik Lenard odpovedal škofiji. O škofu Filipu vemo ne samo to, da je bil l. 1549. navzoč pri sinodi v Solnogradu, ampak iz njegovega časa je še ohranjen zapisnik, iz katerega izvemo, da je l. 1534. in 1535. obiskal spodnješta-jerske župnije ter posvetil več cerkev, oltarjev, zvonov, pokopališč, ki so jih bili Turki malo poprej razdejali ali, oskrunili. Ta vir je važen, ker nam podaje sliko, kako so takrat Turki gospodarili v naši deželi. Ne-katere nedostatke so omenili že drugi kritiki in jih tu ne bomo ponavljali.

V obče pa tudi ta zvezek kakor prejšnji zasluži pohvalo in pri-znanje ter bi se zlasti naj prvi članek marljivo bral in temeljito pre-mišljal, ker je aktualne važnosti z ozirom na sedanjí in bodoči položaj Slovencev in Hrvatov.

F. K.

Društvena poročila.

Poroča tajnik.

Deveta odborova seja dne 7. febr. 1915.

Navzoči: dr. P. Turner, dr. Vrstovšek, dr. Medved, dr. Pipuš, dr. Kovarič. Prof. Kaspret se je opravičil, dr. Kotnik in dr. Pivko sta pa na bojišču.

1. Zapisnik zadnje seje se prebere in odobri.
2. Na novo so pristopili naslednji p. n. udje: Martin Agrež, župnik na Reki, Simon Dolar, profesor v Kranju, dr. Milan Gorišek, odvetnik pri Sv. Lenartu v Sl. gor., Grafenauer, c. k. profesor v Ljubljani, dr. Tomaž Horvat, odvetnik v Ptuj,

dr. Fr. Jurtela, odvetnik v Ptuju, Jožef Klekl, župnik v p. v Črensoveh, Večoslav Krajnc, notar v Šmarju, Oton Ploj, notar v Črnomlju, Jernej Podpečan, kapelan v Konjicah, Jos. Potočnik, kapelan v Št. Juriju ob Taboru, dr. Fr. Prislan, not. kand. v Gornjem gradu, dr. Jurij Pučko, notar v Krškem, Konrad Šesko, kapelan v Hočah, šolsko vodstvo v Letušu, Antonija Štupca, učiteljica v Mariboru, Fr. Toplak, kapelan v Središču, dr. Jakob Toplak, višji sodni svet. v Ljubljani, p. Leopold Napotnik, administrator v Svečini, Marica Vranjek, učiteljica v Smartnem pri Slov. gradu. Izstopila sta Jurij Stern v Mariboru in Anton Srabočan, župnik v Pišecah, umrl pa Fr. Slavič, župnik v p. pri Sv. Lovrencu nad Mariborom. Novih članov je torej dobilo društvo 20, izgubilo pa 4. Z obžalovanjem se je pa dognalo, da je več udov ostalo na dolgu udnino za več let, „Časopis“ so pa redno sprejemali. Vkljub opetovanim opominom niso vplačali udnine; na ta način ne more obstati nobeno društvo, sploh nobeno podjetje. Odbor torej uljudno prosi velečlenjene ude, da redno dopošiljajo udnino in se bo zana-prej natančno ravnalo po § 6. t. b. društvenih pravil: Kdor v dveh letih po trikratnem opominu ne plača udnine, se ne smatra več za uda.

3. Blagajnik g. dr. Pipuš predloži račun za l. 1914, ki izkazuje 3687.49 K dohodkov in 2661.08 K izdatkov, je torej prebitka 1026.41 K. Toda koncem l. 1914. je še na dolgu v tiskarni 1267.85 K, torej je dejanski primanjkljaja 241.44 K. V proračun za l. 1915 se za muzej in knjižnico postavi le najemnina v znesku 264 K in za „Časopis“ okroglo 1500 K. Posamezne nujne nabave za muzej ali knjižnico se dovolijo sproti, koliko bodo sredstva dopuščala. Račun so pregledali pregledovalci računov in ga odbor odobri.

4. Z ozirom na vojni čas in težke finančne razmere se morajo publikacije „Zg. dr.“ za l. 1915 nekoliko skrajšati, saj so tudi močnejše znanstvene korporacije prisiljene k temu. Vsled tega se tudi nameravana izdaja stvarnega kazala za prvih 10 letnikov „Časopisa“ za sedaj odloži na ugodnejši čas. V prejšnji seji sprejeti načrt, da se za probujo zgodovinsko-estetskega četa v širjih slojih začne izdajati posebno glasilo kot priloga kakega političnega lista, se ne da izvršiti radi

gmotnih in upravnških potežkoč, pač pa dr. Vrstovšek v imenu konsorecija „Straže“ izjavi, da bi „Straža“ bila pripravljena vsak mesec odstopiti nekaj prostora za zgodovinske in domoznanske članke.

5. Slučajnosti. Od „Čitalnice“ v Gradeu se prekupijo letniki 1910—1914 revije Österr. Rundschau, nabavi se za knjižnico Ewald-Hauptmann: Siegelkunde & Wappenkunde. Knjigotržec Scheidbach je ponudil več antikvaričnih knjig, ki se tičejo turške in jugoslovanske zgodovine. Prof. Kovačič se pooblasti, da izbere in nakupi, kar je primerno. Na to se seja zaključí.

Deseta odborova seja 22. maja 1915.

1. Zapisnik zadnje seje se prebere in odobri.

2. Od zadnje odborove seje so se priglasili naslednji novi člani: Roman Škerbs, župnik v Prevorju, Vinko Kraner, kapelan v G. Radgoni, Maks Ašič, kapelan na Ponikvi, Fr. Ogrizek, župnik v Dramljah, Jos. Weixl, župnik pri Sv. Križu, državna realka v Idriji, Anton Veranič, kapelan v Šmarju, dr. Jos. Kolšek, odvetnik v Laškem, Jakob Bohak, kapelan v Gornj. gradu, Ivan Bassa, župnik v Bogojini, Ivan Oblak, kapelan pri Sv. Juriju ob Ščavnici. Umrl je dr. Janko Srncev v izvrševanju svojega poklica kot zdravnik v srbskem ujetništvu.

3. Z ozirom na izjemno vojno stanje in strogo cenzuro, se določijo nekatera navodila pri društvenih publikacijah.

4. Z zahvalo se vzame na znanje, da je po posredovanju društvenega podpredsednika, g. šolskega svet. prof. Kaspreta dobilo Zg. društvo iz zapuščine umrlega člana, generalmajorja Viktorja Krajnea v Gradeu znaten del knjižnice. Dovolijo se s tem združeni stroški za prevoz i. t. d.

Soglasno se konstatira, da vsled izjemnih razmer mora društvo zelo omejiti svoje delovanje in čakati ugodnejših časov.

Popravki.

V spisu „Starine železnih in salajskih Slovencev“ je ostalo nekaj pomot, katere naj blagovolo čitatelji popraviti.

Čitali je str. 94 vrsta 2 od spodaj „Ober Zemming“ mesto „Oherlimbach“.

„ 97 „ 2 „ zgoraj „indi“ mesto „ino“.

„ 101 „ 15 „ „gaszitzje“ mesto „goszitzje“.

„ 132 „Koesko“ mesto „Kersko“.

„ 133 vrsta 22 od zgoraj „Spangenburga“ mesto „Springenberga“.

„ 141 Opomba v. 1 „Peter Zrinsky“ mesto „Nikolaj Zrinsky“.

„ 144 „ v. 8 „unam anum“ mesto „unum anum“.

Zgodovinsko društvo svojim p. n. članom.

Težavne razmere sedanjega burnega časa, ki tlačijo vse naše javno in zasebno življenje, so kajpada poslele tudi v delokrog našega društva. S težavo smo spravili na dan to številko „Časopisa“; kdaj bo mogoče izdati naslednjo, ne moremo reči. Mnogi sotrudniki tiče v vojaški suknji, že itak pičila gmotna sredstva so se še bolj skrčila in tiskarni je vojska pobrala tehnično osebje. V teli, za našo bodočnost skrajno kritičnih časih, iskreno prosimo včlenjenec ude, da potrpijo in ostanejo društvu zvesti. Bodočnost bo pokazala, kako važna je za narod njegova zgodovina. Sedaj topovi pišejo zgodovino, ko oni umolknejo, bo zopet govorilo orožje uma in peresa.

Odbor „Zgod. dr.“

